

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧІНИ

Факультет соціальної та психологічної освіти

Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**«МЕТОДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА
З ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ»**

Виконала: студентка II курсу, 261 групи (заочної форми)

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітня програма «Соціальна робота»

Клименко Наталія Анатоліївна

Керівник: к. пед. н., доц. Підвальна Ю. В.

Рецензент: к. пед. н., доц. Бондаренко Г. В.

Умань – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ	6
1.1 Поняття «внутрішньо переміщена особа»	6
1.2 Законодавче забезпечення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами	19
1.3 Соціально – психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб	33
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	45
2.1 Види, напрямки та форми соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами	45
2.2 Теоретичні основи соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами	56
2.3 Дослідно-експериментальна робота з визначення основних потреб та ресурсів внутрішньо переміщених осіб	65
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повне вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року викликало серйозну хвилю внутрішнього переміщення мільйонів українських громадян. Заради збереження свого життя та безпеки своїх родин вони були змушені шукати притулок в інших місцях і адаптуватися до нових реалій життя.

Практично половина населення України зазнала серйозних турбот і негараздів. Деякі громадяни були вимушені переселитися до безпечних регіонів України або навіть за її межі. Деякі з них, через окупацію російськими військами, руйнування дорожньої інфраструктури або недостатність ресурсів, не мали можливість виїхати. Ця ситуація є новим викликом для нашої країни, тому важливо розглядати оптимальні способи організації підтримки для таких людей.

Питання соціального захисту сімей, які виїжджають із зони збройного конфлікту, регулюється Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Відповідно до визначень цього Закону, внутрішньо переміщеною особою вважається громадянин України, який стало змушений або вирішив самостійно покинути своє місце постійного проживання через наслідки збройного конфлікту, тимчасову окупацію або масові порушення прав людини.

На підставі цього законодавства, уряд та органи влади зобов'язані забезпечити внутрішньо переміщеним особам, які опинилися у важкій життєвій ситуації через конфлікт, доступ до соціального захисту, медичної допомоги, освіти та інших необхідних послуг. Важливо забезпечити, щоб ці сім'ї мали можливість відновити своє життя в нових умовах та отримували підтримку в процесі адаптації.

У своїх наукових дослідженнях, вчені, такі як А. Акмалова, І. Зверева, Г. Лактіонова, А. Капська, В. Панок та інші, досліджують теоретичну вагомість роботи з особами, що переселяються під час воєнних та кризових періодів.

Включаючи дослідників таких як, О. Балакірева, О. Новікову, О. Амошу, В. Антонюка, І. Григоренка, Н. Савельєву, М. Дем'яненка, К. Кассаса, І. Козинця,

К. Крахмальову, Л. Шестак та інших, аналізують соціальні аспекти цієї проблеми в своїх дослідженнях. Інші учені, такі як І. Кудря, Т. Кульчицький, Н. Мазіна, О. Макарова, Н. Максимовська, М. Малиха, О. Проценко, Ю. Пащенко, Л. Мельник, зосереджуються на аналізі основ соціально-правового захисту цих осіб. Деякі дослідники, такі як Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан, Н. Синковець, Т. Старинська, О. Субботіна, М. Сірант, І. Трубавіна, І. Куратченко, Н. Чуйко, О. Ляшук, глибоко досліджують роль особистісного ресурсу у внутрішньо переміщених осіб, умови їх соціальної реінтеграції в новому оточенні та розробляють конкретні практичні рекомендації в цьому контексті.

Таким чином, актуальність проблеми і недостатність її вивчення зумовили вибір теми дослідження **«Методи роботи соціального працівника з внутрішньо-переміщеними особами»**.

Мета дослідження: охарактеризувати особливості роботи соціального працівника з внутрішньо-переміщеними особами.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з внутрішньо-переміщеними особами.

Предмет дослідження – методи роботи соціального працівника з внутрішньо-переміщеними особами.

Відповідно до теми та мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз терміну «внутрішньо-переміщена особа»;
2. Проаналізувати соціально – психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб;
3. Проаналізувати форми, напрямки соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами;
4. Дослідити основні потреби та ресурси внутрішньо переміщених осіб.

На різних етапах дослідження використовувалися такі **методи**:

5. **теоретичні** – аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, зокрема соціально-педагогічної, літератури для узагальнення теоретичних підходів щодо соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами;

емпіричні – експеримент, опитування, спостереження, обробка результатів дослідження, вивчення документації;

Практичне значення одержаних результатів полягає в чіткому обґрунтуванні понять «внутрішньо переміщені особи», «соціальний працівник», «соціальна робота».

Експериментальна база дослідження: Управління праці та соціального захисту Уманської міської ради.

Теоретичне значення полягає Теоретичний та практичний матеріал кваліфікаційної роботи може бути використаний у практичній діяльності соціальних працівників, фахівців установ соціального захисту, центрів зайнятості, волонтерських організацій.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: всеукраїнських – «II-а Всеукраїнська студентська науково-практична онлайн-конференція» (Умань, 2 березня 2023 р.); «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 12 жовтня 2023 р.).

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 тез доповідей автора.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок, основного тексту – 83 сторінки, список використаних джерел становить 80 найменувань. Робота містить 1 додаток.

РОЗДІЛ 1. ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ

1.1. Поняття «внутрішньо переміщена особа»

Поняття «внутрішньо переміщена особа» в контексті міжнародного гуманітарного та правового дискурсу визначається як особа або група осіб, які були змушені покинути своє місце постійного проживання, але не перетнули міжнародних кордонів своєї країни. Це поняття виникло на тлі зростаючого числа конфліктів, природних катастроф, соціальних криз і інших надзвичайних обставин, які змушують людей шукати притулок в інших регіонах або містах своєї власної країни. Важливою особливістю ВПО є те, що вони не мають статусу біженців, які перетнули міжнародний кордон, але вони все ж мають потребу в захисті та підтримці, оскільки їхні права та добробут можуть бути серйозно породжені [4].

Це поняття використовується як в міжнародному, так і в національному законодавстві, а також у роботі гуманітарних та правозахисних організацій для визнання і захисту прав внутрішньо переміщених осіб. При цьому дотримання міжнародних норм та стандартів, таких як Принципи та орієнтири щодо внутрішньо переміщених осіб (Principles and Guidelines on Internal Displacement), є важливим кроком у забезпеченні прав та гідного статусу цієї вразливої групи населення. Дослідження поняття "внутрішньо переміщена особа" є актуальним та важливим завданням в контексті сучасних глобальних викликів, пов'язаних зі зростанням числа ВПО і необхідністю розробки ефективних політичних та правових механізмів для їхнього захисту та підтримки.

Поняття «внутрішньо переміщена особа» також важливе для розуміння внутрішнього переміщення населення в контексті різних регіонів світу. Хоча це поняття залишається загальним, специфічні аспекти та динаміка внутрішнього переміщення можуть суттєво відрізнятися в різних країнах та регіонах. Наприклад, в одних країнах ВПО можуть бути результатом збройних конфліктів

або етнічних напружень, тоді як в інших – наслідком природних катастроф, які стають все більш поширеними через зміну клімату.

Поняття «внутрішньо переміщена особа» також відображає важливі аспекти прав людини, зокрема право на захист від насильства та право на гідність. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються зі значними труднощами, включаючи втрату житла, роботи, доступ до освіти та медичної допомоги. Вони можуть також бути вразливими перед дискримінацією та насильством на нових місцях проживання [14].

Отже, поняття «внутрішньо переміщена особа» є важливим для розуміння глобальних проблем, пов'язаних зі зміною місця проживання населення всередині країн. Дослідження цього поняття дозволяє розробити політики та програми для підтримки та захисту ВПО, забезпечуючи їм можливість відновити своє життя та гідний статус в суспільстві. Крім того, розуміння цього поняття сприяє покращенню світового співробітництва та визнанню, що внутрішнє переміщення – це не тільки національна, але й глобальна проблема, яку потрібно вирішувати спільно на міжнародному рівні.

Географічний аспект внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є ключовим для розуміння розподілу цієї вразливої групи населення та факторів, що його визначають. Дослідження розподілу ВПО за різними регіонами та країнами включає аналіз географічних, культурних та соціальних особливостей цього явища і може розкрити цікаві тенденції та висвітлити проблеми, пов'язані з внутрішнім переміщенням населення.

Географічний розподіл ВПО:

Дослідження може включати аналіз розподілу ВПО за регіонами та країнами, зокрема визначення географічних зон, де ВПО є найбільш численною. Важливо вивчити, чому саме ці регіони стали місцем концентрації ВПО. Чи є це результатом природних катастроф, соціальних конфліктів, економічної нестабільності або інших факторів?

Причини внутрішнього переміщення:

Аналіз причин внутрішнього переміщення в різних регіонах може допомогти зрозуміти, які конкретні фактори сприяють цьому явищу в різних частинах світу. Це може включати вивчення впливу збройних конфліктів, природних катастроф, соціальних та економічних турбулентностей на внутрішнє переміщення.

Географічні особливості внутрішнього переміщення:

Дослідження може охоплювати географічні особливості переміщення, такі як шляхи міграції, місця концентрації ВПО, особливості їхнього нового місця проживання та інфраструктура, яка їх підтримує. Такий аналіз може бути корисним для планування гуманітарної допомоги та ресурсів.

Культурні та соціальні впливи:

Вивчення культурних та соціальних аспектів внутрішнього переміщення може включати аналіз впливу цього явища на місцеві спільноти та культури. Це може включати дослідження адаптації ВПО до нових умов, їхніх культурних та соціальних взаємодій з місцевими жителями та інше [1].

Дослідження географічного аспекту внутрішньо переміщених осіб є важливим для розуміння цього глобального явища та розробки ефективних стратегій підтримки та захисту ВПО в різних регіонах світу. Результати такого дослідження можуть служити основою для розробки місцевих та міжнародних програм та політик, спрямованих на вирішення проблем внутрішнього переміщення населення.

Один зі значущих аспектів географічного дослідження ВПО включає аналіз впливу зміни клімату на внутрішнє переміщення. Дослідження може включати аналіз природних катастроф, таких як повені, засухи, пожежі та їхній вплив на переміщення населення в різних регіонах світу.

Переслідування та конфлікти:

Вивчення регіонів, де ВПО стають жертвами політичного переслідування, внутрішніх конфліктів та насильства, може розкрити причини та наслідки цих ситуацій. Це може включати дослідження впливу таких факторів на розподіл ВПО та можливі шляхи їхньої захисту.

Механізми гуманітарної допомоги:

Аналіз розподілу ВПО може також включати дослідження механізмів гуманітарної допомоги та ресурсів, які надаються ВПО в різних регіонах та країнах. Це допоможе зрозуміти, як гуманітарні організації реагують на це явище та як можна покращити розподіл допомоги [2].

Дослідження географічного аспекту внутрішнього переміщення населення має великий потенціал для підвищення нашого розуміння цього явища та розробки науково обґрунтованих стратегій та політик для захисту та підтримки ВПО. Враховуючи різноманітність і складність факторів, що впливають на внутрішнє переміщення населення, такі дослідження є важливими для розробки ефективних інтервенцій та політик, спрямованих на зменшення вразливості цієї групи та покращення їхнього становища.

Гендерний аспект внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливою складовою розуміння впливу цього явища на різні гендерні групи, зокрема жінок, чоловіків та гендерні меншини. Дослідження гендерного аспекту ВПО дозволяє визначити різниці в впливі та потребах різних гендерних груп і спрямовані на розробку стратегій та політик для захисту та підтримки ВПО з урахуванням їхньої гендерної ідентичності [3].

Вплив на жінок та чоловіків:

Гендерний аналіз ВПО включає вивчення впливу переміщення на жінок та чоловіків. Це може включати аналіз ролі та статусу жінок та чоловіків в суспільстві перед та після переміщення, враховуючи можливі зміни в їхній родинній, соціальній та економічній ситуації.

Гендерні виклики:

Дослідження може розкрити гендерні виклики, з якими стикаються ВПО. Це може включати аналіз насильства, здоров'я та репродуктивних прав, доступу до освіти та праці, а також можливих форм дискримінації та нерівності.

Гендерні можливості:

Гендерний аспект також розкриває можливості та ресурси, які можуть бути доступні для жінок, чоловіків та гендерних меншин серед ВПО. Це може

включати аналіз ролі гендерних груп у спільнотах, можливостей для участі в процесах прийняття рішень та впливу на політику.

Гендерні меншини:

Дослідження також може враховувати особливості впливу внутрішнього переміщення на гендерні меншини, такі як ЛГБТQ+ особи. Аналіз може розкрити особливі виклики та можливості, що виникають для цих груп у контексті ВПО.

Враховання гендерного аспекту ВПО є важливим для розробки політик та програм, які забезпечують рівні можливості та захист для всіх гендерних груп. Дослідження цього аспекту може допомогти вирішувати гендерні проблеми, зменшувати нерівності та сприяти соціальній інтеграції ВПО, незалежно від їхньої гендерної ідентичності [7].

Роль гендерних норм та стереотипів:

Гендерний аспект ВПО також включає аналіз ролі гендерних норм та стереотипів у формуванні впливу на ВПО. Дослідження може розкрити, які стереотипи і очікування впливають на жінок, чоловіків та гендерні меншини під час переміщення та як ці фактори можуть впливати на їхню доступність до ресурсів та підтримки.

Гендерна підтримка та емансипація:

Дослідження може вивчити ролі гендерної підтримки та емансипації в контексті ВПО. Це включає вивчення можливостей для жінок, чоловіків та гендерних меншин змінювати своє становище, брати участь у рішеннях та впливати на своє майбутнє.

Гендерне насильство та безпека:

Дослідження гендерного аспекту ВПО також має звертати увагу на питання гендерного насильства та безпеки ВПО. Це може включати аналіз насильства, яке вони можуть досвідчувати під час переміщення, та можливостей для забезпечення їхньої особистої безпеки.

Гендерний аспект ВПО є важливим для розуміння та вирішення проблем внутрішнього переміщення населення, оскільки він розкриває різні вимоги та виклики для різних гендерних груп. Розгляд цього аспекту може допомогти

розробити гендерно-чутливі політики та програми, спрямовані на захист та підтримку ВПО, і сприяти створенню більш справедливих та рівноправних умов для всіх [8].

Гендерна ідентичність та визнання:

Аналіз гендерного аспекту ВПО також може враховувати визнання гендерної ідентичності серед ВПО. Це стосується осіб, які ідентифікують себе як трансгендерні, непокладаються на традиційні гендерні категорії або відмовляються від гендерних ролей. Дослідження може вивчити вплив внутрішнього переміщення на цю групу та їхні можливості отримати визнання та захист своїх прав.

Гендерна інклюзія в політику та програми:

Гендерний аспект ВПО також має враховувати включення гендерних питань в політику та програми, спрямовані на підтримку ВПО. Дослідження може допомогти визначити, наскільки гендерно-чутливі заходи враховуються та реалізуються на практиці і як це впливає на становище ВПО.

Гендерна освіта та усвідомлення:

Аналіз гендерного аспекту ВПО може також включати вивчення гендерної освіти та усвідомлення серед ВПО. Це важливо для розвитку їхнього гендерного усвідомлення, здатності визначати та захищати свої права та інтереси.

Дослідження гендерного аспекту ВПО є необхідним для розробки гендерно-чутливих підходів до захисту та підтримки ВПО. Враховуючи різні гендерні ідентичності та особливості кожної гендерної групи, можна розробити більш ефективні та адаптовані до потреб стратегії, спрямовані на поліпшення становища ВПО та забезпечення їхнього захисту та підтримки в умовах внутрішнього переміщення [10].

Внутрішнє переміщення населення, яке породжене конфліктами, насильством, природними катастрофами або іншими надзвичайними обставинами, стає все більш актуальною проблемою в сучасному світі. Особи, які змушені залишити своє місце постійного проживання всередині власної країни, відомі як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Розгляд правового

статусу ВПО на різних етапах їхнього переміщення є важливим аспектом розуміння та захисту їхніх прав.

1. Визнання статусу ВПО

Перший етап правового статусу ВПО – це їхнє визнання як таких. Міжнародні та національні правові акти мають визначати та встановлювати критерії та процедури для визнання осіб як ВПО. Однак ця процедура може бути вкрай складною та тривалою [12].

Міжнародний стандарт: Конвенція про захист прав внутрішньо переміщених осіб (Конвенція про ВПО), прийнята ООН в 1998 році, є основним міжнародним правовим інструментом, який визнає та регулює статус ВПО. Згідно зі статтею 6 Конвенції, ВПО визнаються та отримують відповідний статус на підставі внутрішніх законів і практики кожної країни.

Національний рівень: Кожна країна повинна розробити свої закони та політику щодо визнання та статусу ВПО. Це може включати процедури реєстрації, видачі ідентифікаційних документів та забезпечення доступу до базових послуг та прав.

2. Права на захист

ВПО мають право на захист від дискримінації, насильства та будь-якої небезпеки, пов'язаної з їхнім статусом. Це право на захист є невід'ємною частиною їхнього правового статусу.

Міжнародний стандарт: Згідно зі статтею 9 Конвенції про ВПО, кожна країна повинна забезпечувати ВПО відповідним захистом і допомогою від будь-яких загроз, фізичного насильства, психологічного тиску або будь-якої іншої форми насильства.

Національний рівень: Національні закони та політика також повинні гарантувати право ВПО на захист від насильства та дискримінації. Це може включати створення механізмів захисту, освітніх кампаній та тренінгів для працівників правопорядку і громадських служб [19].

3. Право на компенсацію

В разі зазіхання на права та майно ВПО через внутрішнє переміщення, вони мають право на компенсацію та відшкодування за завдані збитки. Міжнародний стандарт: Згідно зі статтею 24 Конвенції про ВПО, ВПО мають право на відшкодування будь-яких збитків, що їм завдані внаслідок внутрішнього переміщення. Це включає в себе відшкодування за втрату житла, майна, засобів до існування та інших матеріальних збитків.

Національний рівень: Кожна країна має розробити систему компенсації та відшкодування для ВПО, які стали жертвами внутрішнього переміщення. Це може включати в себе створення фондів для компенсації, а також правові механізми для вирішення спорів та відшкодування збитків.

Правовий статус ВПО на різних етапах їхнього переміщення має визначати та гарантувати їхні права на визнання, захист та компенсацію. Міжнародні конвенції, зокрема Конвенція про ВПО, надають основні стандарти, які країни повинні впроваджувати на національному рівні. Однак кожна країна також повинна розробити національну законодавчу базу та політику для забезпечення прав ВПО та їхнього захисту від небезпек та збитків.

Розгляд правового статусу ВПО – це важливий крок у створенні сприятливих умов для їхнього соціального та економічного відновлення та інтеграції в суспільство. Тільки захищаючи їхні права та забезпечуючи відповідну підтримку, ми можемо досягти цілей забезпечення прав людини та гідності для ВПО в умовах внутрішнього переміщення [30].

4. Права на соціальну інтеграцію та участь

На етапі соціальної інтеграції ВПО мають право на активну участь у суспільному житті та прийняття рішень, що стосуються їхнього майбутнього. Це важливий аспект їхнього правового статусу.

Міжнародний стандарт: Згідно зі статтею 13 Конвенції про ВПО, ВПО мають право на участь у плануванні та реалізації програм і заходів, спрямованих на поліпшення їхнього становища та умов життя. Вони також мають право на доступ до освіти та інформації.

Національний рівень: Кожна країна повинна розробити механізми для забезпечення участі ВПО в суспільних процесах та прийнятті рішень, що стосуються їхнього майбутнього. Це може включати в себе створення механізмів громадського консультування, роботу з громадськими організаціями та створення платформ для обміну думками і досвідом.

5. Захист від відселення

На жаль, в деяких випадках ВПО можуть стикатися з небажаним відселенням або змушеним переселенням. Їхні права на захист від цього процесу також мають бути гарантовані [40].

Міжнародний стандарт: Згідно зі статтею 5 Конвенції про ВПО, відселення ВПО може бути дозволено лише в тих випадках, коли це є абсолютно необхідним для їхньої безпеки або загальної громадської безпеки. В такому разі, ВПО мають право на справедливе відшкодування за втрату житла або майна.

Національний рівень: Країни повинні розробити національні закони та політику, що регулюють процедури відселення та відшкодування для ВПО. Це має враховувати не тільки їхні права, але й потреби щодо майбутнього життя та інтеграції.

Правовий статус ВПО на різних етапах їхнього переміщення має бути визначеним та гарантованим на міжнародному та національному рівнях. Це включає в себе визнання їхнього статусу, право на захист від дискримінації та насильства, право на компенсацію та відшкодування, право на соціальну інтеграцію та участь у суспільному житті, а також право на захист від відселення. Лише гарантуючи ці права, ми можемо забезпечити гідне майбутнє для ВПО, які стали жертвами внутрішнього переміщення.

6. Права на освіту та медичну допомогу

Національні та міжнародні правові акти повинні забезпечувати ВПО доступ до освіти та медичної допомоги на рівних з іншими громадянами.

Міжнародний стандарт: Згідно зі статтею 17 Конвенції про ВПО, ВПО мають право на доступ до освіти та надання медичної допомоги на тих же

умовах, що і інші громадяни. Це включає в себе можливість відвідувати школи та отримувати медичну допомогу без будь-якої дискримінації.

Національний рівень: Кожна країна має розробити національні програми та політику для забезпечення доступу ВПО до освіти та медичної допомоги. Це може включати в себе створення освітніх програм для дітей ВПО та забезпечення доступу до медичних закладів та послуг [50].

7. Право на повернення та реінтеграцію

Після закінчення конфлікту або інших обставин, що призвели до внутрішнього переміщення, ВПО мають право на повернення до свого місця постійного проживання та реінтеграцію в суспільство.

Міжнародний стандарт: Згідно зі статтею 28 Конвенції про ВПО, ВПО мають право на повернення до свого місця постійного проживання, якщо це безпечно та добровільно. Їм також має бути надана підтримка та можливості для реінтеграції, включаючи доступ до житла, освіти та засобів до існування.

Національний рівень: Національні уряди повинні розробити плани та програми для повернення та реінтеграції ВПО, які включають в себе забезпечення житла, працевлаштування та доступ до освіти та медичної допомоги [60].

Правовий статус ВПО на різних етапах їхнього переміщення важливий для забезпечення їхніх прав та гідності. Це включає в себе визнання їхнього статусу, право на захист від дискримінації та насильства, право на компенсацію та відшкодування, право на соціальну інтеграцію та участь у суспільному житті, право на захист від відселення, право на освіту та медичну допомогу, а також право на повернення та реінтеграцію.

Лише гарантуючи ці права, ми можемо створити сприятливі умови для ВПО, які стали жертвами внутрішнього переміщення, та сприяти їхньому соціальному та економічному відновленню та інтеграції в суспільство. Забезпечення прав ВПО - це завдання як міжнародного співтовариства, так і національних урядів, і вимагає спільних зусиль для їхнього виконання.

Внутрішнє переміщення населення внаслідок конфліктів, насильства, природних катастроф та інших факторів стає все більш поширеним явищем у сучасному світі. Особи, які опиняються в цій складній ситуації, відомі як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Забезпечення їхнього захисту та підтримки вимагає розробки та впровадження ефективних політик та програм на національному та міжнародному рівнях. Ця стаття пропонує аналіз ефективності існуючих політик та програм та розробку рекомендацій для покращення цих ініціатив. На міжнародному рівні ключовим правовим інструментом для захисту та підтримки ВПО є Конвенція про захист прав внутрішньо переміщених осіб (Конвенція про ВПО), прийнята ООН в 1998 році. Однак не всі країни приєдналися до цієї Конвенції, і навіть ті, які приєдналися, не завжди впроваджують її положення на практиці в належному обсязі [66].

Національні уряди також відіграють важливу роль у захисті та підтримці ВПО. Багато країн розробляють національні політики та програми, спрямовані на розв'язання проблем ВПО. Однак ефективність цих заходів може бути різною в різних країнах.

Попри існуючі політики та програми, багато ВПО продовжують стикатися з серйозними труднощами та обмеженнями. Сюди входять проблеми доступу до житла, освіти, медичної допомоги, а також дискримінація та насильство.

Однією з найбільших проблем є недостатнє фінансування та ресурси для виконання політик та програм. Багато країн, особливо ті, які знаходяться в умовах конфлікту або економічної нестабільності, не можуть забезпечити належну підтримку ВПО.

Рекомендації для покращення політик та програм:

Забезпечити фінансову підтримку: Уряди та міжнародні організації повинні виділяти достатні ресурси для виконання політик та програм, спрямованих на захист та підтримку ВПО. Це включає в себе фінансування житла, освіти, медичної допомоги та інших базових послуг.

Зменшити дискримінацію: Уряди повинні активно працювати над зменшенням дискримінації ВПО та забезпеченням їхнього рівноправного

ставлення в суспільстві. Це може включати в себе проведення освітніх кампаній та навчання громадськості про права ВПО.

Забезпечити доступ до освіти та медичної допомоги: Національні та міжнародні програми повинні сприяти доступу ВПО до якісної освіти та медичної допомоги. Це може включати в себе створення спеціалізованих програм для дітей ВПО, підтримку медичних центрів та лікарень в зоні переміщення [5].

Зміцнити реінтеграцію: Програми повинні сприяти реінтеграції ВПО в суспільство після закінчення конфлікту або інших обставин, що призвели до переміщення. Це може включати в себе допомогу у пошуку роботи, надання житла та підтримку для відновлення соціальних зв'язків.

Співпраця між країнами та міжнародними організаціями: Співпраця та обмін досвідом між країнами та міжнародними організаціями можуть сприяти покращенню політик та програм для ВПО. Це може включати в себе обмін кращими практиками, навчання та консультації.

Залучення ВПО до процесу прийняття рішень: Важливо залучати самі ВПО до процесу розробки та впровадження політик та програм. Вони мають бути активними учасниками у прийнятті рішень, що стосуються їхнього майбутнього.

ВПО стикаються зі стресовими та травматичними досвідами під час внутрішнього переміщення. Вони можуть бути свідками насильства, втратити свої домівки та родинні зв'язки, переживати відсутність безпеки та стабільності. Ці досвіди можуть викликати появу різних психологічних реакцій, включаючи депресію, тривожність, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші психічні проблеми [11].

Соціальна втрата

Внутрішнє переміщення також може призвести до соціальної втрати для ВПО. Вони можуть втратити свої соціальні ролі, доступ до освіти та роботи, а також можливості для участі в суспільному житті. Це може призвести до почуття безпорадності, невпевненості та втрати ідентичності.

Діти та сім'ї ВПО

Діти, що переживають внутрішнє переміщення, особливо вразливі до психологічних наслідків цього процесу. Вони можуть втратити стабільність та нормальний режим життя, що негативно впливає на їхній розвиток і психічне здоров'я. Сім'ї ВПО також стикаються з великими викликами, спрямованими на збереження їхньої єдності та підтримку дітей під час кризових ситуацій.

Психологічна підтримка ВПО: Значення та важливість

Психосоціальна підтримка є важливою складовою підтримки ВПО під час внутрішнього переміщення. Це включає в себе надання психологічної допомоги, консультування та розвиток психологічних програм. Ось кілька аспектів важливості такої підтримки:

Полегшення травматичних наслідків

Психологічна підтримка може допомогти ВПО у вирішенні травматичних наслідків внутрішнього переміщення. Терапевти та психологи можуть надавати професійну допомогу у розв'язанні психологічних проблем та сприяти відновленню психічного здоров'я.

Підтримка в реінтеграції

Психосоціальна підтримка також сприяє реінтеграції ВПО в суспільство після завершення кризи. Вона допомагає відновити соціальні зв'язки, підготувати до відновлення освіти та роботи, а також зміцнити духовну стійкість. Психологічна підтримка може вдатися до підготовки ВПО до повернення до звичного життя та покращення їхнього самопочуття.

Підтримка дітей та сімей

Спеціалізовані програми психологічної підтримки для дітей та сімей ВПО допомагають зменшити вплив стресу та травматичних досвідів на дітей і сприяють відновленню родинного оточення. Це включає в себе консультування, терапію та навчання сімей, як ефективно керувати стресом та підтримувати одне одного [23].

Розробка психологічних програм для підтримки ВПО

Розробка психологічних програм для підтримки психічного здоров'я ВПО – це важлива і складна задача. Програми повинні бути адаптованими до

конкретних потреб та контексту ВПО. Ось кілька ключових кроків у розробці таких програм:

Оцінка потреб: Початково проводьте докладну оцінку психосоціальних потреб ВПО. Вивчення досвіду, потреб та проблем їхньої ментальної стійкості допоможе визначити, які саме види психологічної підтримки необхідні.

Розробка програм: На основі оцінки потреб створюйте програми, які включають в себе психологічну підтримку, консультування та навчання навичкам стресостійкості. Програми повинні бути гнучкими та адаптованими до різних вікових груп та потреб ВПО [43].

1.2 Законодавче забезпечення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами

Складним завданням сучасного українського суспільства є створення міцного правового фундаменту у сфері вирішення проблем біженців і вимушених переселенців, де багато аспектів ще потребують уваги законодавців. Це включає в себе такі ключові аспекти:

Міграційне законодавство: Необхідно розробити та удосконалити міграційне законодавство, щоб визначити правовий статус біженців і ВПО, процедури їхнього прийому, інтеграції та захисту їхніх прав.

Міграційна політика: Створення ефективної міграційної політики, яка б враховувала особливості ситуації з біженцями і ВПО, включаючи процедури надання статусу біженця, інтеграції та соціальної підтримки.

Захист прав біженців: Забезпечення правового захисту біженців і ВПО від дискримінації, насильства та порушень їхніх прав.

Соціальна підтримка: Надання біженцям і ВПО доступу до житла, медичної допомоги, освіти та можливостей для здобуття роботи для їхньої інтеграції в новому місці проживання.

Міжнародна співпраця: Україна повинна співпрацювати з міжнародними організаціями та іншими країнами для спільного розв'язання цієї проблеми.

Освіта і свідомість: Підвищення свідомості суспільства та проведення освітніх заходів про права і потреби біженців і ВПО.

З огляду на ситуацію, яка виникла у 2014 році через зовнішню військову агресію та окупацію частини території України, особливу увагу треба приділити проблемам біженців і ВПО, які були змушені покинути свої домівки і переселитися на неокуповану територію. Такі події ставлять перед Україною серйозні виклики, і вирішення цих проблем вимагає комплексних заходів і сильного правового фундаменту. Для ефективного вирішення проблем біженців і вимушених переселенців в Україні, необхідно вживати ряд конкретних заходів:

Політична воля і лідерство: Важливо, щоб політичні лідери та влада в Україні виявили відкритий і активний підхід до розв'язання проблеми біженців і ВПО. Це включає у себе прийняття національної стратегії з міграції та внутрішньо переміщених осіб і забезпечення ресурсів для її реалізації [15].

Моніторинг та звітність: Створення системи моніторингу і звітності, яка дозволить відстежувати ситуацію з правами біженців і ВПО, оцінювати ефективність програм та забезпечувати відкритий доступ до інформації.

Залучення громадянського суспільства: Громадянське суспільство, включаючи неправління організації та активістів, може відігравати важливу роль у наданні допомоги біженцям і ВПО, а також у моніторингу ситуації та адвокатурі їхніх прав.

Міжнародна підтримка: Україна повинна продовжувати співпрацювати з міжнародними партнерами, такими як ООН, Європейський Союз і інші організації, для отримання допомоги, фінансування та технічної підтримки в розв'язанні проблем біженців і ВПО.

Інформаційна кампанія: Проведення інформаційних кампаній для надання громадськості чіткої і правдивої інформації про ситуацію біженців і ВПО, щоб боротися з негативними стереотипами і дискримінацією.

Розвиток міжрегіонального співробітництва: Регіональна співпраця між областями України може допомогти в реалізації програм і проектів для інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Загальна мета повинна полягати в створенні гуманної та справедливої системи, яка забезпечить захист прав біженців і ВПО, а також сприятиме їхній інтеграції в українське суспільство. Тільки шляхом спільних зусиль, які включають в себе правові зміни, політичні рішення, соціальну підтримку і освіту, Україна зможе вирішити цю важливу гуманітарну проблему [44].

Про актуальність проблематики соціально-правового забезпечення внутрішньо переміщених сімей свідчить значна кількість наукових праць та досліджень. Так, проблемам соціально-правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, а саме: аспектів теорії і практики міжнародного права, особливостей національного характеру і соціальної стратифікації, проблем міграційної політики, присвячені наукові роботи зарубіжних вчених: А. Інкельс, Д. Пападеміетріу, Гай С. Гудвін-Гілл, Д. Левінсон та ін.. Основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб досліджували О. Міхеєва, В. Серета та ін.; Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан досліджували особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні; соціально-психологічні особливості біженців та вимушених переселенців, їх інтеграції в українське суспільство як соціальнопедагогічній проблемі були присвячені наукові праці Н. Тимошенко Є. Мигашко; соціально-педагогічні аспекти роботи з сім'ями вимушених переселенців розкрито у працях І. Сьомкіної, А. Капської, О. Карпенко та ін..

Цитата зі статті 3 Конституції України вказує на важливість гарантування прав і свобод людини, включаючи вимушених переселенців. Згідно з цією статтею, держава має визнати людське життя, здоров'я, честь і гідність, а також безпеку як найвищі соціальні цінності і відповідає перед людиною за свою діяльність. Ця стаття Конституції України покладає на державу обов'язок забезпечити захист прав вимушених переселенців на рівні з правами всіх громадян. Це включає в себе створення умов, які забезпечують їхню недоторканність, безпеку та соціальну гармонію в нових умовах після переїзду.

Особливі потреби, що виникають у вимушених переселенців через раптовий переїзд, повинні бути враховані в державній політиці та законодавстві.

Це включає в себе надання доступу до житла, медичної допомоги, освіти, можливостей для здобуття роботи, а також психосоціальну підтримку, яка допоможе їм адаптуватися до нових умов і забезпечити їхню гідність [18].

Держава, відповідно до Конституції, має брати на себе відповідальність за гарантування прав і свобод людей, включаючи вимушених переселенців, і це є головним обов'язком держави перед своїми громадянами. Важливо, щоб держава діяла відповідно до цих зобов'язань і забезпечувала справедливі умови для всіх своїх громадян, незалежно від їхнього статусу чи обставин переїзду [29, с. 2].

Дуже важливо, що Україна приймає закони та нормативні акти для регулювання прав та свобод вимушених переселенців і їхніх сімей. Ці правові акти мають на меті забезпечити вимушеним переселенцям необхідну підтримку і захист, особливо якщо вони опинились у складних життєвих обставинах через вимушену міграцію. Особливу увагу слід звертати на сім'ї з дітьми, які потребують додаткового захисту та підтримки.

Ці закони і нормативні акти повинні включати положення щодо житла, медичної допомоги, освіти та інших аспектів соціального забезпечення для вимушених переселенців і їхніх сімей. Вони також повинні гарантувати захист від дискримінації та насильства та забезпечувати їхню недоторканність і гідність. Ця законодавча база важлива для забезпечення прав вимушених переселенців та сімей і має сприяти їхньому успішному відродженню та адаптації в новому місці проживання після вимушеної міграції. Такі закони і нормативні акти служать основою для забезпечення соціальної справедливості та захисту прав людей у складних обставинах [17].

Соціальна робота з вимушеними переселенцями та їхніми сім'ями є надзвичайно важливою для сприяння їхній адаптації та соціальному захисту в нових умовах. Дана діяльність спрямована на допомогу вимушеним переселенцям у подоланні труднощів та забезпеченні їхнього благополуччя. Основні завдання соціальної роботи з вимушеними переселенцями включають таке:

Соціальна адаптація: Допомога вимушеним переселенцям у впорядкуванні їхнього життя в новому місці проживання. Це може включати в себе знаходження житла, пошук роботи, ознайомлення з місцевими ресурсами та послугами.

Соціальний захист: Забезпечення доступу вимушених переселенців до соціальних послуг, включаючи медичну допомогу, освіту та інші форми підтримки.

Розвиток адаптаційного потенціалу: Підтримка індивідів та сімей у зміцненні їхнього адаптаційного потенціалу, щоб вони могли більш ефективно справлятися з труднощами та негативними впливами.

Психосоціальна підтримка: Надання психологічної та емоційної підтримки, особливо для тих, хто пережив травматичні події через вимушену міграцію.

Соціалізація та відновлення соціальних зв'язків: Стимулювання вимушених переселенців до активної участі в місцевому суспільстві, побудови нових соціальних зв'язків та відновлення стосунків з рідними.

Саморозвиток і самоорганізація: Створення умов для саморозвитку та самоорганізації вимушеними переселенцями та їхніми сім'ями, включаючи можливості для навчання та розвитку навичок.

Сприяння тривалим соціальним відносинам: Підтримка стабільних та позитивних соціальних відносин у сім'ях та спільнотах вимушених переселенців.

За допомогою цих заходів соціальна робота спрямована на покращення якості життя вимушених переселенців і сприяє їхній ефективній адаптації в новому середовищі, забезпечуючи збереження їхньої гідності і прав. Продовжуючи думку щодо соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їхніми сім'ями, важливо підкреслити деякі додаткові аспекти і стратегії:

Соціальна інтеграція: Посилення зусиль для інтеграції вимушених переселенців у місцеві спільноти та суспільство загалом. Це може включати в себе програми культурного обміну, освітні та мовні курси, а також заходи для сприяння взаєморозумінню та толерантності.

Правовий захист: Забезпечення доступу вимушених переселенців до юридичної допомоги та інформації про їхні права та обов'язки в новому місці проживання. Сприяння у вирішенні правових питань, таких як надання статусу біженця чи правова захист від дискримінації.

Економічна самодостатність: Підтримка вимушених переселенців у здобутті навичок та роботі, яка відповідає їхнім можливостям та інтересам. Програми підтримки підприємництва та створення умов для заробітку.

Моніторинг і оцінка: Проведення систематичного моніторингу та оцінки ефективності програм та послуг для вимушених переселенців. Вивчення їхніх потреб та впливу заходів на їхнє життя.

Співпраця з партнерами: Розвиток партнерства з громадськими організаціями, міжнародними організаціями, урядовими структурами та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення комплексної та координованої допомоги вимушеним переселенцям.

Ефективна комунікація: Забезпечення вимушених переселенців та сімей доступом до інформації про доступні послуги та програми, а також про їхні права та можливості.

Загальна мета соціальної роботи з вимушеними переселенцями полягає в тому, щоб допомогти їм побудувати новий стабільний і гідний життя в умовах, які вони можуть вважати своїми. Це вимагає індивідуального підходу, здатності аналізувати потреби та можливості кожної сім'ї і надавати відповідну підтримку.

У даний час нормативно-правова база щодо захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та населення окупованих територій є доволі розвиненою. В її основу входять Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Національна стратегія у сфері прав людини на період до 2020 року, яку було затверджено Указом Президента України від 25.08.2015 р. №501/2015. Головна мета цих документів полягає у забезпеченні внутрішньо переміщеним особам та членам їх сімей гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян, створення належних умов для соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом та запровадження системного

підходу до виконання завдань та забезпечення узгодженості дій органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері прав і свобод людини, створення в Україні ефективного (доступного, зрозумілого, передбачуваного) механізму реалізації та захисту прав та свобод людини, який включає виконання конкретних заходів, обсяги і джерела фінансування, відповідальних виконавців та партнерів їх реалізації, очікувані результати та індикатори їх виконання [17].

Постанова Кабінету Міністрів №1074-VIII від 31.03.2016 року та Рекомендації парламентських слухань на тему "Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції" є дуже важливими інструментами для регулювання та захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та громадян України, які опинилися у складних життєвих обставинах через конфлікт та окупацію.

Ці рекомендації та подальші правові документи, які були прийняті на їх основі, грають важливу роль у забезпеченні прав і соціального захисту ВПО. Документи цієї природи зазвичай включають в себе рекомендації щодо політики та програм для полегшення життя ВПО та їхніх сімей, а також механізми взаємодії між урядовими структурами та громадськими організаціями для надання підтримки. Зазвичай такі правові документи можуть містити положення щодо доступу до житла, медичної допомоги, освіти, правової підтримки, соціальної інтеграції та інших аспектів життя ВПО. Вони створюють основу для впровадження конкретних заходів і програм на рівні держави з метою поліпшення умов та захисту прав ВПО. Постанова Кабінету Міністрів та подальші документи також можуть послужити основою для спрямованих дій і ініціатив інших гілок влади, громадських організацій та міжнародних організацій для покращення ситуації ВПО та забезпечення їхнього благополуччя та адаптації в умовах конфлікту та окупації [67].

Надалі виникла необхідність ведення системи обліку переміщених громадян та їх сімей з окупованих територій що призвело до прийняття Постанови КМУ №509 від 01.10.2014 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», яка включає механізм видачі довідок про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та особливості його функціонування.

Професійна діяльність соціальних працівників з внутрішньо переміщеними сім'ями є надзвичайно важливою для підтримки та реабілітації цих сімей після вимушеної міграції. Соціальні працівники грають ключову роль у сприянні подоланню негативних наслідків таких ситуацій та встановленні стабільності в житті ВПО та їхніх дітей.

Основні завдання та функції соціальних працівників у роботі з внутрішньо переміщеними сім'ями можуть включати наступне:

Оцінка потреб: Проведення оцінки потреб сім'ї та окремих її членів у різних сферах, таких як житло, медична допомога, освіта, психологічна підтримка тощо.

Розробка плану дій: Розробка індивідуального плану дій для кожної сім'ї з урахуванням їхніх потреб і можливостей. Визначення пріоритетів і конкретних заходів для досягнення поставлених цілей.

Психосоціальна підтримка: Надання психологічної підтримки для дітей та дорослих, які можуть відчувати стрес та травми внаслідок вимушеної міграції.

Соціальна інтеграція: Сприяння інтеграції сім'ї в місцеву спільноту та оточуюче суспільство. Підтримка у встановленні нових соціальних зв'язків.

Освіта та навчання: Забезпечення доступу дітей до освіти та навчальних закладів. Підтримка дорослих у проходженні навчання або професійного навчання для покращення їхньої зайнятості.

Пошук роботи та заробітку: Допомога дорослим у пошуку роботи або розвитку навичок для заробітку.

Правовий захист: Надання інформації та підтримка у вирішенні правових питань, таких як отримання статусу біженця чи відновлення документів.

Моніторинг та оцінка: Постійний моніторинг ситуації сім'ї та оцінка ефективності наданих послуг. Коригування плану дій, якщо необхідно.

Співпраця з іншими організаціями: Співпраця з іншими громадськими організаціями, урядовими структурами та міжнародними організаціями для надання комплексної підтримки.

Робота соціальних працівників з внутрішньо переміщеними сім'ями вимагає великої чутливості, спеціалізованих знань та навичок у сфері соціальної роботи. Головною метою цієї роботи є сприяння відновленню та стабілізації життя ВПО та їхніх дітей, а також зміцнення їхнього внутрішнього потенціалу для успішного виконання ролі вихователів та активних членів суспільства.

У зв'язку з цим, Кабінетом міністрів України була прийнята Постанова № 1094 від 16 грудня 2015 р. «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року», яка спрямована на зниження рівня соціальної напруженості серед них і в суспільстві та розкриває основні шляхи сприяння інтеграції та соціальній адаптації до умов життя, які включають всі сфери життєдіяльності внутрішньо переміщеної сім'ї, а саме: правове забезпечення, соціально-економічне забезпечення, медичне забезпечення, транспортне забезпечення, побутове забезпечення, культурне та патріотично-виховне забезпечення, організаційно-інформаційне забезпечення.

Матеріальні труднощі є однією з основних проблем внутрішньо переміщених сімей, і держава має забезпечити їм постійну та адресну соціальну допомогу та підтримку. Розвиток продуманих та зважених соціальних програм є критично важливим для покращення умов життя цих сімей та забезпечення їхнього соціального благополуччя. Основні напрямки діяльності державних соціальних служб в Україні, описані вами, є ключовими для забезпечення цієї підтримки. Для досягнення цих цілей можуть бути вжиті наступні заходи:

Соціальний патронаж: Проведення регулярних візитів соціальних працівників до сімей для оцінки їхніх потреб і встановлення особистого контакту.

Консультування: Забезпечення сімей консультаціями щодо соціальних та правових питань, а також надання інформації про доступні програми та пільги.

Матеріальна допомога: Гарантування доступу до матеріальної допомоги, пільг, допомоги у випадку надзвичайних ситуацій та компенсацій для покращення житлових умов.

Самозабезпечення та зайнятість: Підтримка сімей у пошуку роботи, проходженні курсів підвищення кваліфікації або підприємницької діяльності.

Соціальна інтеграція: Сприяння інтеграції сімей у місцеві спільноти та підтримка їхньої активної участі у суспільному житті.

Навчання та освіта: Забезпечення доступу дітей до освіти та навчальних закладів, а також підтримка дорослих у навчанні для покращення їхніх професійних можливостей.

Правовий захист: Допомога у вирішенні правових питань та надання інформації щодо прав та обов'язків сімей.

Ці заходи повинні бути адаптовані до конкретних потреб і можливостей кожної сім'ї, враховуючи їхню соціально-економічну ситуацію. Важливо також забезпечити стабільність та послідовність у наданні цих послуг, щоб забезпечити постійну та ефективну підтримку сім'ям вимушено переміщених осіб.

Продовжуючи обговорення, основними напрямками діяльності державних соціальних служб в Україні для соціальної підтримки сімей вимушено переміщених осіб також можуть бути:

Житлова підтримка: Забезпечення доступу сімей до покращення житлових умов, наприклад, через програми надання житла для потреб ВПО або реставрацію житла.

Психологічна підтримка: Забезпечення психологічної підтримки як для дорослих, так і для дітей, що допоможе їм подолати травми та стрес, пов'язані з вимушеною міграцією.

Соціокультурна інтеграція: Сприяння відновленню культурного та соціального зв'язку ВПО з їхнім рідним населенням та спільнотою.

Соціальні заходи та навчальні програми: Організація соціальних заходів, семінарів, навчальних програм і тренінгів для сімей ВПО з метою підтримки їхнього соціального та професійного розвитку.

Мережа партнерів: Співпраця з громадськими організаціями, місцевими владами, міжнародними організаціями та іншими стейкхолдерами для координації та посилення підтримки ВПО.

Моніторинг та оцінка результатів: Систематичний моніторинг і оцінка ефективності програм та послуг для забезпечення якості та постійного вдосконалення надання соціальної підтримки.

Забезпечення прав дітей: Особлива увага до захисту та забезпечення прав дітей, зокрема їхньої освіти, здоров'я та психологічного стану.

Усі ці напрямки діяльності повинні допомогти вимушено переміщеним сім'ям відновити стабільність та створити умови для їхньої соціальної адаптації та самодостатності. Ключовим аспектом є постійність та гарантованість надання цих послуг, а також адаптація їх до конкретних потреб та умов кожної сім'ї [22].

Також для ефективною соціальною адаптації та інтеграції внутрішньо переміщеним особам та їх сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті, надається одноразова грошова допомога та інші види соціальних виплат [62].

Постанова КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 року "Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам" встановлює механізм та правила використання коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб,

резидентів і нерезидентів, у формі благодійних пожертв, гуманітарної допомоги, грантів та дарунків для надання одноразової грошової допомоги.

Основні особливості та механізм використання цих коштів відображені в даній постанові:

Надходження коштів: Кошти надходять у національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів, у формі благодійних пожертв, гуманітарної допомоги, грантів та дарунків.

Призначення коштів: Зазначена постанова визначає, що ці кошти призначені для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам.

Органи, що виконують контроль: В постанові визначено органи, які відповідають за контроль за використанням цих коштів та ведення обліку.

Процедура надання грошової допомоги: Порядок надання грошової допомоги, включаючи критерії визначення отримувачів та обсяги допомоги, також регулюється в цій постанові.

Звітність і облік: Органи, які отримали ці кошти, зобов'язані вести облік і подавати звіти про використання цих коштів відповідно до встановлених вимог.

Ця постанова визначає чіткі процедури та вимоги щодо використання коштів для надання грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам, забезпечуючи прозорість та відповідність законодавству [63].

Постанова КМУ № 365 від 8 червня 2016 року «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» встановлює механізм та процедури призначення та відновлення соціальних виплат, таких як пенсії, довічні державні стипендії, соціальна допомога, компенсації, матеріальне забезпечення, соціальні послуги, субсидії та пільги, внутрішньо переміщеним особам. Ця постанова має на меті спростити та удосконалити процедури обліку та призначення соціальних виплат для цієї категорії населення.

Основні положення постанови включають:

Призначення та відновлення виплат: Встановлення процедур та вимог для призначення та відновлення різних видів соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам.

Перевірка місця проживання: Здійснення структурними підрозділами з питань соціального захисту населення перевірки відомостей про фактичне місце проживання внутрішньо переміщеної особи.

Обстеження матеріально-побутових умов: Складання акта обстеження матеріально-побутових умов сім'ї для оцінки їхньої потреби у соціальних виплатах та інших формах підтримки.

Дієвий контроль: Забезпечення дієвого контролю в системі здійснення соціальних виплат та субсидій внутрішньо переміщеним особам.

Ця постанова допомагає спростити та раціоналізувати процес надання соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам, забезпечуючи більш ефективний контроль і здійснення цих виплат відповідно до законодавства та потреб цієї категорії населення.

Постанова КМУ № 505 від 8 липня 2015 року "Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки" визначає основні напрямки і стратегію вирішення проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб. Ця постанова спрямована на створення умов для здійснення працевлаштування та підтримки цієї категорії населення через комплексний підхід.

Основні елементи та підходи до вирішення проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб включають:

Створення робочих місць: Розвиток економічних та фінансових умов для створення нових або адаптації наявних робочих місць, що дозволить внутрішньо переміщеним особам знайти працю.

Інвестиції: Залучення інвестицій для підтримки економічного розвитку та створення нових можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

Професійна підготовка та підвищення кваліфікації: Забезпечення можливостей для професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб для підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Участь у програмах зайнятості: Залучення внутрішньо переміщених осіб до програм та проектів, спрямованих на підтримку зайнятості, включаючи публічні роботи та інші форми підтримки.

Соціальна підтримка: Надання соціальної підтримки та консультацій внутрішньо переміщеним особам у питаннях зайнятості та професійного розвитку.

Моніторинг і контроль: Здійснення моніторингу та контролю за впровадженням заходів зайнятості та їх ефективністю.

Ця постанова надає стратегічну основу для покращення зайнятості внутрішньо переміщених осіб та спрямована на забезпечення їхнього соціально-економічного включення в нових умовах проживання [6].

На даному етапі важливим є дослідження потреб (першочергових та другорядних) внутрішньо переміщених сімей, а також послуг які їм надаються, рівня задоволеності цими послугами, визначення кредиту довіри до державних та недержавних установ та організацій. Також для надання допомоги та вирішення соціальних проблем всі сім'ї підлягають соціальному інспектуванню, в результаті якого вивчаються їх потреби та у разі необхідності вони беруться під соціальний супровід. При цьому діяльність соціальних працівників опирається на положення Закону України «Про соціальні послуги» [17]. який визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, Постанов КМУ № 895 від 21.11.2013 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» [11] та № 896 від 21.11.2013 року «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у

складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» [63].

Суб'єктами, які забезпечують процес соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених сімей до нових умов існування, є різні організації та установи. Серед них основні суб'єкти включають:

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: Ці центри надають різноманітні соціальні послуги, включаючи консультування, психологічну підтримку, соціальну допомогу та інші послуги для внутрішньо переміщених сімей.

Територіальні підрозділи державної міграційної служби: Ці органи відповідають за реєстрацію та регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб, видачу необхідних документів та надання інформаційної підтримки.

Управління соціального захисту населення: Органи цього профілю займаються виконанням державної соціальної політики та наданням допомоги внутрішньо переміщеним сім'ям у вирішенні їхніх потреб.

Благодійні фонди та громадські організації: Ці організації можуть надавати матеріальну та фінансову допомогу, організовувати проекти та програми для внутрішньо переміщених сімей, а також забезпечувати правову підтримку. Діяльність цих суб'єктів ґрунтується на законодавчих документах, таких як закони, постанови та інші нормативні акти, які регулюють права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб та процес їхньої інтеграції в новому місці проживання.

1.3 Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб

Адаптація особистості та психологічні феномени які її супроводжують вивчається тривалий час. Погляди вчених стосовно досліджуваної проблеми набували змін, інколи досить кардинально. Це дійсно цікавий розвиток у дослідженнях щодо адаптації осіб, які були змушені переселитися. Важливо

розуміти, що адаптація – це процес, який може відрізнятись в кожного індивіда, і він не завжди призводить до негативних наслідків. Ось кілька ключових пунктів, які варто враховувати:

Індивідуальність адаптації: Як зазначено в дослідженнях Дж. Беррі, С. Барвік, Х. Мерфі та У. Кіма, індивідуальні особливості та ресурси переселеної особи великою мірою впливають на процес адаптації. Це означає, що деякі люди можуть зазнавати менше стресу та негативних наслідків, ніж інші.

Соціальне оточення: Важливою частиною адаптації є взаємодія з новим соціальним оточенням. Підтримка з боку сім'ї, друзів, агентів соціальної адаптації і громади загалом може суттєво полегшити процес адаптації.

Зміна погляду на адаптацію: Якщо спочатку розглядали адаптацію як процес, що може призвести до негативних наслідків, то тепер розуміють, що вона може мати різні відтінки, і включати як позитивні, так і негативні аспекти. Деякі переселені особи можуть розвивати нові навички, набувати новий досвід і знаходити нові можливості в новому місці проживання.

Психологічна підтримка: Психологічна підтримка може відігравати важливу роль у полегшенні адаптації. Психологи, психіатри та соціальні працівники можуть надавати допомогу у вирішенні психологічних проблем та стресу, пов'язаних з переселенням [14].

Загалом, дослідження показують, що адаптація - це складний процес, який залежить від багатьох факторів, і важливо розглядати її як індивідуальний шлях, де позитивні результати можливі за наявності підтримки та ресурсів. Дуже важливо чітко визначити категорію переселенців, яку ви досліджуєте, оскільки це впливає на розуміння їхнього статусу та потреби в адаптації. Внутрішньо переміщені особи (ВПО), за вашим описом, відрізняються від міжнародних біженців, оскільки вони залишили місце звичного проживання в рамках власної країни і не перетнули міжнародного кордону.

Ця категорія ВПО може включати в себе людей, які втратили свої домівки через конфлікт, природні катастрофи, систематичні порушення прав людини та інші події, але продовжують знаходитися в межах своєї власної країни. Така

специфіка статусу може впливати на їхню адаптацію, оскільки вони можуть бути більш знайомими з культурою та мовою своєї країни, але все одно стикаються з втратою домівки і стабільності [33].

Дослідження адаптації цих ВПО може включати в себе вивчення їхніх потреб у житлі, праці, освіті, медичному обслуговуванні та соціальній підтримці в рамках власної країни. Також важливо враховувати індивідуальні особливості та ресурси кожної особи при дослідженні їхньої адаптації, оскільки це може відігравати важливу роль у формуванні результатів. Дійсно, адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є складним процесом, що включає об'єктивні та суб'єктивні аспекти. Давайте розглянемо обидві ці сторони адаптації більш детально:

Об'єктивні причини успішної чи неуспішної адаптації ВПО:

Соціально-економічна ситуація: Економічні можливості та доступ до ринку праці можуть суттєво впливати на адаптацію ВПО. Забезпечення робочих місць, житла та доступ до освіти та медичних послуг може полегшити адаптацію.

Підтримка з боку уряду і громади: Програми підтримки та інтеграції ВПО можуть грати важливу роль у процесі адаптації. Це може включати в себе надання правової допомоги, мовну підтримку та інші послуги.

Суб'єктивні причини успішної чи неуспішної адаптації ВПО:

Психологічні фактори: Страх, тривога та агресія можуть бути суб'єктивними бар'єрами для адаптації. Психологічна підтримка та консультування можуть бути важливими для допомоги ВПО впоратися з цими відчуттями.

Культурні відмінності: Наявність конфліктів або непорозуміння з приймаючою громадою може впливати на соціокультурну адаптацію. Розуміння та повага до різних культурних традицій та цінностей може полегшити цей процес.

Внутрішня і зовнішня сторони адаптації: Розділення на внутрішню і зовнішню сторони адаптації, як вказано в дослідженні Т. Стефаненко, показує, що успішна адаптація ВПО включає в себе як їхні внутрішні відчуття та

задоволеність життям, так і їхню участь в соціальному та культурному житті нової групи. Важливо створити умови для внутрішньої та зовнішньої адаптації, враховуючи культурні та психологічні особливості ВПО [40].

Зрозуміння цих об'єктивних і суб'єктивних факторів допомагає вирішувати питання адаптації ВПО та розробляти ефективні стратегії підтримки та інтеграції. Трансформація етнічної самосвідомості в контексті вимушеного переселення, як відзначено в дослідженні Г. Солдатової, виявляється досить складною та цікавою явищем. Давайте проаналізуємо деякі ключові аспекти цієї трансформації:

Гіперідентичність: Якщо вимушені переселенці розвивають гіперідентичність, це означає, що вони відчують підвищену ідентифікацію зі своєю етнічною групою, часто у вираженій формі. Це може бути спробою компенсувати почуття неповноцінності, які виникають через втрату рідного дому та середовища [50].

Підвищена самооцінка: Зазначено, що вимушені переселенці можуть мати завищений рівень самооцінки. Це може бути результатом спроби компенсувати почуття неповноцінності, які виникають внаслідок втрати дому та стабільності.

Позитивність стосовно власної етнічної групи: Важливою частиною цієї трансформації є позитивна оцінка власної етнічної групи "для інших". Це може виявитися в проявах гордості за свою культуру та історію та в бажанні поділитися цим з іншими [15].

Автостереотипи: Іншим важливим аспектом є розвиток автостереотипів, тобто уявлень та стереотипів про власну етнічну групу. Ці стереотипи можуть бути позитивними і допомагати вимушеним переселенцям відчувати себе більш сильними та значущими.

Важливо пам'ятати, що ця трансформація етнічної самосвідомості може бути різною для різних осіб і залежить від багатьох факторів, включаючи індивідуальність та контекст вимушеного переселення. Розуміння цих аспектів може допомогти розробити більш ефективні підходи до підтримки та адаптації ВПО. Дослідження поведінкових стратегій в міжетнічній взаємодії

підкреслюють важливість взаємодії між вимушено переміщеними особами (ВПО) та новим соціокультурним оточенням для успішної соціально-психологічної адаптації. Давайте розглянемо це більш детально:

Складний образ соціальної реальності: ВПО, які переселяються в нове соціокультурне середовище, можуть стикатися із складним образом соціальної реальності. Це включає в себе культурні, мовні, соціальні та економічні відмінності, які можуть впливати на їхню адаптацію.

Індивідуальні особливості: Успішність адаптації також залежить від особливостей самої ВПО. Це може включати їхні здібності до навчання, гнучкість, рівень стійкості, психологічну стійкість і інші особистісні риси.

Готовність соціального оточення: Важливою частиною адаптації є готовність нового соціокультурного оточення приймати та підтримувати ВПО. Толерантність, відкритість, підтримка та включення є ключовими факторами у цьому процесі [32].

Взаємодія та спілкування: Успішна адаптація вимагає активної взаємодії та спілкування між ВПО та членами нового соціокультурного оточення. Це сприяє взаємному розумінню, побудові відносин та адаптації до нових умов.

Зрозуміння цих аспектів дозволяє розробляти стратегії та програми підтримки, які сприяють успішній адаптації ВПО. Важливо створити сприятливе середовище для взаємодії та інтеграції між етнічними та культурними групами, що сприяє взаємному розумінню та покращує якість життя для всіх. вимушено переселених осіб, які мають культурну та мовну спорідненість із приймаючими громадами, може створювати як певні переваги, так і унікальні виклики у процесі адаптації. Давайте розглянемо деякі ключові аспекти цієї ситуації:

Переваги:

Культурна: Ця схожість може спрощувати процес комунікації та взаєморозуміння між ВПО та приймаючими громадами. Вони можуть володіти спільною мовою, розуміти культурні традиції та цінності, що полегшує їхню інтеграцію. Схожість в суспільних звичаях: ВПО і приймаючі громади можуть

мати схожість в соціальних та культурних звичаях, що полегшує взаємодію та адаптацію ВПО до нового середовища.

Унікальні виклики:

Соціокультурне середовище змінюється: Однак, недивлячися на схожість культури та мови, соціокультурне середовище, в якому перебувають ВПО, може змінюватися. Це може включати в себе різні підтексти, соціальні та економічні умови, які можуть відрізнитися від того, з якими ВПО були знайомі раніше. Ця зміна може викликати стрес та потребу в адаптації до нових умов. Побудова нових соціальних зв'язків: Хоча ВПО можуть бути споріднені з приймаючими громадами, вони все одно повинні налагоджувати нові соціальні зв'язки та включатися в нову спільноту. Це може вимагати зусиль для побудови нових стосунків та мереж підтримки. Адаптація до змінених умов: ВПО повинні адаптуватися до змінених умов, включаючи можливість зміни робочої сфери, навчання новим навичкам та зміни в побуті [11].

У разі вимушеного переселення з виваженими дій і підтримкою від приймаючої громади, ця схожість культур та мови може стати корисною основою для успішної адаптації та інтеграції в нове соціокультурне середовище.

У процесі соціально-психологічної адаптації вимушено переселених осіб важливо досягти відповідності їхньої поведінки, інтересів та ціннісних орієнтацій до суспільно регламентованих стандартів, при цьому зберігаючи свою індивідуальність. Показниками успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб можуть бути:

Соціальний комфорт: Здатність відчувати себе комфортно в новому соціокультурному середовищі та взаємодіяти з приймаючою громадою без значних труднощів. Активне включення в діяльність приймаючої громади: Здатність брати участь у житті та діяльності приймаючої спільноти, виконувати соціальні ролі та сприяти загальному добробуту.

Активність у досягненні поставлених завдань: Здатність встановлювати конкретні цілі та працювати над їх виконанням, щоб досягти особистих та соціальних досягнень.

Оптимізм: Уявлення про можливість реалізації власних цілей та позитивний погляд на майбутнє, що сприяє мотивації та самореалізації.

Ці показники свідчать про те, наскільки ефективно вимушено переселені особи інтегруються в нове оточення та здатні підтримувати баланс між соціокультурною адаптацією і збереженням своєї унікальності та індивідуальності. Важливо враховувати, що соціально-психологічна адаптація є динамічним процесом, і успіх у досягненні цих показників може коливатися з часом та залежати від різних чинників. Наприклад, ефективна підтримка від приймаючого соціуму, доступ до освіти, можливості для працевлаштування і здоров'я можуть суттєво вплинути на соціально-психологічну адаптацію ВПО [51].

Розуміння цих показників дозволяє розробляти програми та ініціативи, спрямовані на поліпшення адаптації вимушено переселених осіб. Це може включати в себе надання психологічної підтримки, навчання та навички, які полегшують інтеграцію в нове оточення, а також створення можливостей для соціального взаємодії та участі у житті спільноти.

Успішна соціально-психологічна адаптація вимушено переселених осіб стає можливою, коли соціальне середовище створює умови для розкриття їхнього потенціалу та коли вимоги та очікування як ВПО, так і приймаючої громади узгоджуються. Важливо, щоб самооцінка ВПО відповідала їхнім реальним можливостям та умовам нового соціального середовища.

Це означає, що сприяння адаптації повинно включати в себе створення можливостей для розвитку та самореалізації ВПО, а також надання підтримки та ресурсів для подолання труднощів. Важливо також сприяти розумінню ВПО їхніх власних можливостей та обмежень, щоб уникнути переоцінки або недооцінки своїх здібностей. Така відповідність між очікуваннями і можливостями сприяє успішній соціально-психологічній адаптації і полегшує інтеграцію ВПО в новому соціумі. По продовженню, успішна соціально-психологічна адаптація ВПО також може бути спрощеною за таких умов:

Психологічна підтримка: Забезпечення ВПО доступу до психологічної підтримки та консультування, яке допомагає їм подолати стрес, тривожність та інші психологічні труднощі, що можуть виникати під час адаптації.

Соціокультурна освіта: Надання можливостей для вивчення місцевої культури, мови та традицій, що допомагає ВПО краще розуміти і взаємодіяти з приймаючою громадою [24].

Програми професійної підготовки та працевлаштування: Сприяння доступу ВПО до навчання та навичок, необхідних для працевлаштування, що допомагає їм знайти роботу та стати фінансово незалежними.

Відкритість та толерантність у приймаючій громаді: Створення сприятливого та толерантного соціокультурного оточення, де ВПО вітають та підтримують, сприяє їхній інтеграції.

У цілому, успішна соціально-психологічна адаптація ВПО залежить від комплексу заходів, включаючи психологічну, соціальну, економічну та культурну підтримку. Важливо пам'ятати, що кожна ситуація є унікальною, і підхід до адаптації може бути індивідуальним, враховуючи потреби та ресурси кожної конкретної групи ВПО.

При аналізі проблеми соціально-психологічної адаптації внутрішньо переселених осіб у нашій країні, важливо відзначити дослідження. Екстремальні обставини можуть призводити до значних об'єктивних і психологічних викликів.

Суб'єктом соціально-психологічної адаптації є особа, яка вступає во взаємодію з новим соціокультурним середовищем. Це означає, що адаптація є активним процесом, учасники якого намагаються вирішувати різні завдання, спілкуватися з іншими та впоратися зі змінами в своєму житті та оточенні. Суб'єкт адаптації може вносити зміни у свої психологічні та соціальні аспекти для досягнення успішної адаптації до нових умов. Суб'єкт адаптації активно взаємодіє з навколишнім середовищем та взаємодіє з іншими особами в процесі адаптації. Він може впливати на своє оточення та впливати на нього, змінюючи свою поведінку, уявлення та цінності для досягнення гармонії з новим соціокультурним середовищем. Суб'єкт адаптації вирішує психологічні

завдання, такі як розвиток стратегій взаємодії, подолання стресу та тривожності, підтримка позитивного самопочуття та самореалізація [29].

Успішна соціально-психологічна адаптація зазвичай вимагає активної участі суб'єкта адаптації, а також підтримки та можливостей, які надає оточення. Важливо розуміти, що кожна особа має свої унікальні потреби та можливості для адаптації, і підхід до підтримки цих осіб повинен бути індивідуалізованим та спрямованим на досягнення успішної адаптації в новому соціокультурному середовищі.

Таким чином, внутрішньо переміщена особа виступає як суб'єкт міграції, яка залишила постійне місце проживання та шукає притулку на території власної держави. Успішність входження до нової спільноти залежить від обраних адаптаційних стратегій, які призводять до різних типів адаптації, а також, відповідно, до різних її наслідків. В якості передумови успішної адаптації дослідниками визначається необхідність усвідомити авторство власного життя, можливості змінити його та взяти повну відповідальність за своє життя [6, с. 147].

Основні позитивні стратегії подолання кризових життєвих ситуацій, які були вивчені вітчизняними дослідниками, включають наступні підходи:

Соціальна підтримка: Важливою стратегією є підтримка від родини, друзів та спільноти. Інтеграція в нову соціальну мережу та взаємодія з приймаючою громадою можуть значно полегшити процес адаптації.

Психологічна підтримка та консультування: Звернення до психологів та фахівців з психологічної допомоги може допомогти особам подолати стрес, тривожність та інші психологічні труднощі, які виникають у кризових ситуаціях.

Психологічна реабілітація: Процес відновлення психологічного здоров'я, включаючи терапію, може сприяти подоланню психологічних наслідків кризових ситуацій.

Соціокультурна адаптація: Навчання мові, вивчення культурних особливостей та традицій нового соціокультурного середовища допомагають особам легше взаємодіяти з приймаючою громадою.

Професійна підготовка та працевлаштування: Отримання нових навичок та можливість працевлаштування сприяють фінансовій незалежності та інтеграції в новому соціумі.

Позитивний ставлення до змін: Прийняття позитивного ставлення до нових викликів та можливостей, які принесла кризова ситуація, допомагає особам дивитися на майбутнє з оптимізмом.

Ці стратегії можуть спільно використовуватися для подолання кризових життєвих ситуацій та досягнення успішної соціально-психологічної адаптації. Важливо, щоб підходи були індивідуалізованими та враховували потреби та ресурси кожної конкретної особи [33].

Також важливим аспектом є розгляд методик психоемоційної саморегуляції як засобу оптимізації адаптації до кризових ситуацій. Серед таких методик можна виділити стратегії, які сприяють продуктивній адаптації, такі як пошук соціально-психологічної підтримки, гнучкість, оптимізм та включеність у вирішення проблеми. Вони сприяють активному та конструктивному вирішенню труднощів.

З іншого боку, існують непродуктивні стратегії, які можуть ускладнити адаптацію. До них відносяться занурення у негативні переживання, самозвинувачення чи звинувачення інших. Ці стратегії можуть призвести до погіршення психологічного стану та ускладнити адаптацію.

Крім того, можна виділити дві загальні категорії стратегій: пасивні та активні. Пасивні стратегії включають ухиляння від вирішення труднощів, відмову від їх подолання та втечу від проблем. З іншого боку, активні стратегії передбачають оволодіння ситуацією шляхом її перетворення та подолання емоційного дистресу шляхом зміни свого ставлення до ситуації.

Вибір конкретних стратегій саморегуляції може бути індивідуальним і залежить від особистих особливостей та контексту кризової ситуації. Розуміння та вміння використовувати продуктивні стратегії може бути корисним для досягнення успішної соціально-психологічної адаптації [43].

Отже, як соціально-психологічне явище, адаптація визначається як процес входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин та займання певного статусу чи ролі в цій групі. Цей процес включає в себе адаптацію до соціокультурного середовища, в якому особа опиняється, а також взаємодію з іншими членами групи. Адаптація може бути як позитивною, коли особа успішно інтегрується в нову групу і відчуває себе комфортно, так і складною, коли виникають труднощі у встановленні відносин та взаємодії з оточуючими.

Важливим аспектом адаптації є здатність особи адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні зміни, засвоювати нові ролі та взаємодіяти з іншими, дотримуючись соціальних норм і цінностей групи. У контексті вимушеного переселення адаптація означає спроможність осіб, які змушені залишити своє рідне місце проживання через конфлікт, прийняти та інтегруватися в нове соціокультурне середовище, а також змогу розробити стратегії для подолання кризових життєвих ситуацій. Успішна адаптація допомагає особам зберегти власну індивідуальність, але водночас стати частиною нової спільноти та суспільства [28].

Однією з найважливіших умов успішної адаптації є свідома діяльність, що передбачає безперервний обмін із іншим соціальним середовищем, включаючи приймаючу громаду. Цей процес можливий лише тоді, коли особа усвідомлює себе як суб'єкта цього процесу та відповідає своїми прагненнями цілям та завданням приймаючого середовища. На цей процес впливають соціальні установки, ціннісно-мотиваційні утворення, стратегії поведінки внутрішньо переміщених осіб, сприйняття громадою та спільнотою, відповідність самооцінки та рівня домагань цих осіб їхнім реальним можливостям та умовам нового соціального середовища. Усвідомлення цих аспектів важливо для забезпечення успішної адаптації та позитивної взаємодії з новим соціокультурним середовищем. Також важливо враховувати, що одним із найважливіших показників успішної адаптації внутрішньо переміщеної особи до нових умов соціального оточення є ступінь задоволеності, яку вона відчуває у різних аспектах свого життя, а також рівень соціальної підтримки, яку надає

приймаюча громада. Ці фактори грають значущу роль у процесі адаптації та впливають на психологічний стан та самопочуття особи, яка змушена переселитися через зміни у соціальному середовищі [56].

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1 Види, напрямки та форми соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) має різні форми та зміст в залежності від контексту та потреб цільової групи. Нижче наведені загальні форми та зміст соціальної роботи із ВПО:

Психосоціальна підтримка:

Надання консультування та психологічної підтримки ВПО для подолання стресу та травм, пов'язаних з переїздом і конфліктами.

Психологічна реабілітація та терапія для тих, хто стикався з травматичними досвідами.

Доступ до освіти та навчання:

Підтримка в здобутті освіти та навчанні для дітей ВПО, включаючи шкільну освіту та вищу освіту. Програми навчання для дорослих ВПО, щоб розвивати їхні навички та здібності для пізнішого працевлаштування [55].

Працевлаштування та самозайнятість:

Розвиток навичок працевлаштування та пошуку роботи. Підтримка в створенні власного бізнесу або самозайнятості для тих ВПО, які мають підприємницький потенціал.

Житлова допомога: Доступ до житла для ВПО, включаючи надання тимчасового житла та підтримку у пошуку постійного житла. Підтримка у розв'язанні проблем житлового характеру та обладнання житла.

Правова допомога: Підтримка у здійсненні юридичних дій, включаючи оформлення документів та правовий статус ВПО. Захист прав ВПО та надання їм інформації про їхні права та обов'язки.

Медична підтримка: Доступ до медичних послуг та допомога у здійсненні медичного обстеження та лікування. Профілактичні заходи та інформація про збереження здоров'я.

Матеріальна допомога: Надання матеріальної підтримки для забезпечення базових потреб ВПО, таких як їжа, одяг, гігієнічні засоби тощо. Програми соціальних доплат для тих, хто зазнав втрати через конфлікт або переїзд [23].

Культурна адаптація та інтеграція: Сприяння збереженню культурної ідентичності ВПО та водночас допомога у їхній інтеграції в культуру нового співтовариства.

Робота з сім'ями ВПО: Психосоціальна підтримка для сімей ВПО, включаючи консультування та програми подолання конфліктів. Підтримка у забезпеченні освіти та здоров'я дітей ВПО.

Розвиток мережі підтримки та співпраці: Сприяння співпраці з іншими організаціями, громадськими групами та волонтерами для надання комплексної підтримки ВПО. Розвиток мережі підтримки для обміну інформацією та кращого використання ресурсів.

Моніторинг і оцінка програм та послуг: Оцінка ефективності програм та послуг для ВПО. Збір даних та звітність для покращення надання соціальної допомоги.

Робота з молоддю ВПО: Розвиток освітніх та виховних програм для молоді ВПО з метою їхньої інтеграції та підтримки їхнього розвитку.

Професійна реабілітація: Підтримка у відновленні та розвитку професійних навичок ВПО, які можуть бути втрачені через конфлікт чи переїзд.

Запобігання використанню ВПО: Робота з ВПО та суспільством для запобігання використанню, торгівлі людьми та насильства над ВПО.

Розвиток індивідуальних планів підтримки: Розробка індивідуальних планів підтримки для кожного ВПО з урахуванням їхніх потреб, мети та ресурсів.

Підтримка у процесі реінтеграції при поверненні вдома: Допомога ВПО в процесі повернення до місця постійного проживання та реінтеграції у власному соціальному середовищі [13].

Загалом, соціальна робота з ВПО має багато аспектів та вимагає індивідуального підходу до кожної особи та сім'ї. Важливо надавати комплексну підтримку, спрямовану на покращення як фізичного, так і психологічного стану ВПО, а також сприяти їхній інтеграції в новому соціальному та культурному середовищі.

Соціальний працівник, який працює з внутрішньопереміщеними особами (ВПО), може використовувати різноманітні форми роботи для надання підтримки та допомоги цій цільовій групі. Ось декілька основних форм роботи соціального працівника з ВПО:

Індивідуальна консультація:

Соціальний працівник зустрічається індивідуально з ВПО, слухає їхні проблеми та потреби, надає поради та консультиє з питань адаптації, трудової або юридичної допомоги [18].

Сімейна робота:

Робота з сім'ями ВПО для вирішення проблем, пов'язаних із міграцією. Соціальний працівник працює з усією родиною, щоб забезпечити підтримку та розв'язання конфліктів.

Групова робота:

Організація групових зустрічей для ВПО, де можна обговорювати загальні питання, надавати психосоціальну підтримку та навчати навичкам адаптації.

Залучення до програм та послуг:

Соціальний працівник допомагає ВПО отримати доступ до різних програм та послуг, таких як житлова допомога, медична допомога, освіта, професійна підготовка, тощо.

Лобіювання та захист прав ВПО:

Соціальний працівник може допомагати ВПО у вирішенні правових питань, лобіювати їхні інтереси та захищати їхні права перед органами влади та іншими структурами.

Підтримка у трудовій сфері:

Допомога ВПО у пошуку роботи, підготовці резюме, розвитку навичок для ринку праці, а також вирішенні проблем на робочому місці.

Навчання та освіта:

Організація навчальних курсів та підтримка ВПО у здобутті освіти та розвитку навичок для покращення їхнього становища.

Соціокультурна інтеграція:

Допомога ВПО в адаптації до нового культурного середовища, включаючи підтримку у засвоєнні місцевих звичаїв, мови та культурних норм.

Медична допомога та психосоціальна реабілітація:

Надання доступу до медичних послуг та психосоціальної підтримки для ВПО, які можуть бути психологічно або фізично постраждали.

Економічна допомога та матеріальна підтримка:

Надання допомоги у вирішенні фінансових проблем та забезпечення базових потреб ВПО.

Моніторинг та оцінка програм і послуг:

Оцінка ефективності програм та послуг для ВПО для покращення надання соціальної допомоги.

Це лише деякі форми роботи соціальних працівників з ВПО. Важливо враховувати індивідуальні потреби та ситуації кожного внутрішньо переміщеного та вибирати підходи, що найкраще відповідають їхнім потребам та контексту міграції [12].

Міграція за визначенням ООН – це переміщення осіб протягом тривалого періоду, який перевищує 6 місяців. Незважаючи на те, що існують більш широкі визначення міграції населення, включаючи всі види руху населення, які мають суспільну значущість, такі як переїзд із передмістя до міста, переміщення

всередині міста, подорожі з дому на роботу та назад, у всіх випадках мігрант - це особа, яка потребує підтримки в новій території проживання.

Переїзд сам по собі є фактором, що може породжувати незручності та дестабілізацію. Це включає в себе зміну соціального оточення, кліматичних умов, правового середовища та інші аспекти. У новому місці проживання мігранта, чи це внутрішньо переміщена особа, важливо орієнтуватися в навколишньому оточенні. Це означає встановлення соціальних зв'язків, включаючи дружні стосунки, професійні контакти та відносини з сусідами.

Крім того, мігрант повинен ознайомитися з законами та правовими нормами нового місця проживання, включаючи права, пільги та обов'язки громадянина. Також важливо отримати роботу, житло та забезпечити дітей можливістю отримання освіти та виховання. Усі ці аспекти можуть становити виклик для мігранта, навіть якщо він має певний рівень самостійності та вирішує частину проблем самостійно [17].

Соціальний працівник може бути важливим допоміжним ресурсом для мігрантів у вирішенні цих проблем. Вони можуть надавати консультації, інформаційну підтримку, а також допомагати у встановленні контактів з місцевими службами та організаціями, що надають послуги мігрантам. Фахівці соціальної роботи можуть сприяти адаптації мігрантів на новому місці та допомагати їм досягати стабільності та успіху у новому оточенні.

Соціальний працівник може виконувати ряд важливих функцій у підтримці мігрантів: Поради та консультування: Спеціаліст з соціальної роботи може надавати поради та консультувати мігрантів у питаннях адаптації, отримання роботи, житла та рішенні правових питань.

Посередництво з місцевими службами: Соціальний працівник може допомагати мігрантам вступати у контакт та співпрацювати з місцевими службами та організаціями, які надають підтримку мігрантам.

Психосоціальна підтримка: Важливою функцією соціального працівника є надання психологічної та емоційної підтримки мігрантам у процесі адаптації, оскільки переїзд і зміна оточення можуть бути стресовими.

Освіта і навчання: Спеціалісти з соціальної роботи можуть надавати інформацію про місцеву систему освіти та надавати рекомендації щодо навчання дітей [43].

Підтримка при пошуку роботи: Вони можуть допомагати мігрантам складати резюме, підготовлюватися до співбесіди та знаходити можливості для працевлаштування.

Робота зі спільнотою: Спеціалісти з соціальної роботи можуть сприяти утворенню соціальних мереж та спільнот, які сприяють інтеграції мігрантів у новому оточенні.

Узагальнюючи, роль соціальних працівників у підтримці мігрантів полягає в наданні комплексної допомоги для полегшення їхньої адаптації та інтеграції на новому місці проживання. Це допомагає зменшити негативні аспекти, пов'язані з переїздом, та сприяє успішному старту в новому співтоваристві.

Соціальний працівник може виконувати ряд важливих функцій у підтримці мігрантів:

Поради та консультування: Спеціаліст з соціальної роботи може надавати поради та консультувати мігрантів у питаннях адаптації, отримання роботи, житла та рішенні правових питань.

Посередництво з місцевими службами: Соціальний працівник може допомагати мігрантам вступати у контакт та співпрацювати з місцевими службами та організаціями, які надають підтримку мігрантам.

Психосоціальна підтримка: Важливою функцією соціального працівника є надання психологічної та емоційної підтримки мігрантам у процесі адаптації, оскільки переїзд і зміна оточення можуть бути стресовими [66].

Освіта і навчання: Спеціалісти з соціальної роботи можуть надавати інформацію про місцеву систему освіти та надавати рекомендації щодо навчання дітей.

Підтримка при пошуку роботи: Вони можуть допомагати мігрантам складати резюме, підготовлюватися до співбесіди та знаходити можливості для працевлаштування.

Робота зі спільнотою: Спеціалісти з соціальної роботи можуть сприяти утворенню соціальних мереж та спільнот, які сприяють інтеграції мігрантів у новому оточенні.

Узагальнюючи, роль соціальних працівників у підтримці мігрантів полягає в наданні комплексної допомоги для полегшення їхньої адаптації та інтеграції на новому місці проживання. Це допомагає зменшити негативні аспекти, пов'язані з переїздом, та сприяє успішному старту в новому співтоваристві.

Соціальний працівник може також виконувати наступні дії для підтримки мігрантів:

Сприяння доступу до медичних послуг: Спеціалісти з соціальної роботи можуть допомагати мігрантам здійснювати реєстрацію в медичних установах та отримувати необхідні медичні послуги. Підтримка у вирішенні житлових питань: Допомога у пошуку житла, оренді або придбанні житла для мігрантів, які потребують такої допомоги [45].

Організація навчальних заходів: Проведення навчальних семінарів та тренінгів для мігрантів з питань адаптації, прав та обов'язків у новому місці проживання. Вирішення кризових ситуацій: Соціальний працівник може надавати підтримку в разі виникнення кризових ситуацій, таких як сімейні конфлікти чи насильство, і допомагати мігрантам шукати варіанти вирішення проблем.

Підтримка в юридичних питаннях: Допомога у здійсненні юридичних дій, таких як отримання статусу мігранта або вирішення юридичних конфліктів.

Сприяння культурній адаптації: Важливою функцією є допомога мігрантам у збереженні своєї культурної ідентичності, одночасно допомагаючи їм інтегруватися в культуру нового співтовариства.

Соціальний працівник відіграє ключову роль у підтримці мігрантів у всіх аспектах їхнього життя на новому місці проживання. Ця підтримка сприяє успішній адаптації та полегшує процес інтеграції мігрантів у нове соціальне, культурне і правове середовище.

Робота зі спільністю та партнерами: Соціальні працівники часто співпрацюють з іншими організаціями, включаючи неприбуткові, правозахисні та громадські групи, для забезпечення комплексної підтримки мігрантам.

Моніторинг і оцінка: Вони можуть вести моніторинг та оцінку потреб мігрантів та ефективності наданих послуг, щоб забезпечити належну якість допомоги[70].

Захист прав мігрантів: Соціальні працівники можуть бути сторонниками і захисниками прав мігрантів, допомагаючи їм вирішувати правові питання та конфлікти.

Підтримка мігрантів у навчанні мові і культурній адаптації: Допомога мігрантам у навчанні мови та культурній адаптації є важливою для їхньої інтеграції в новому суспільстві.

Розвиток індивідуальних планів підтримки: Соціальні працівники можуть розробляти індивідуальні плани підтримки для кожного мігранта, враховуючи його потреби та цілі.

Попередження використання мігрантів: Сприяння інформуванню мігрантів про їхні права та ризики, пов'язані з можливим використанням чи експлуатацією.

Підтримка в процесі реінтеграції при поверненні вдома: Для внутрішньо переміщених осіб, соціальні працівники можуть надавати підтримку в процесі повернення вдома та реінтеграції у власному соціальному середовищі.

Загалом, робота соціальних працівників в галузі міграції є надзвичайно важливою для забезпечення гідної та успішної адаптації мігрантів у новому середовищі та підтримки їхньої інтеграції в суспільстві. Ця робота допомагає зменшити вразливість мігрантів і забезпечити їхнім правам та потребам належне визнання та захист.

Значна частина внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – це особи, які постраждали від факторів соціального ризику; разом з тим їх більшість цілком працездатні, мають освіту і певну трудову кваліфікацію. У зв'язку з цим

допомога ВПО повинна починатися з надання сприяння у їхньому працевлаштуванні, зокрема, в організації само зайнятості.

Це правильний підхід до допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Багато ВПО мають потенціал та ресурси для самозабезпечення та власної інтеграції в новому середовищі. Забезпечення можливостей для працевлаштування та само зайнятості може бути важливим кроком у забезпеченні їхньої стабільності та незалежності [71].

Основні аспекти, які слід враховувати в цьому контексті:

Оцінка навичок та інтересів: Важливо провести оцінку навичок, освіти, досвіду роботи та інтересів ВПО, щоб з'ясувати, які можливості для само зайнятості чи працевлаштування можуть бути найбільш відповідними.

Навчання та підготовка: В разі необхідності надавайте навчання або підготовку, які допоможуть ВПО розвивати навички, необхідні для успішного працевлаштування або створення власного бізнесу.

Підтримка у пошуку роботи чи підприємницької діяльності: Надайте ВПО допомогу у пошуку вакансій, складанні резюме, підготовці до співбесід та пошуку можливостей для підприємницької діяльності.

Підтримка в розвитку бізнесу: Якщо ВПО виявляють інтерес до створення власного бізнесу, надайте їм підтримку у розробці бізнес-плану, пошуку фінансування та веденні підприємницької діяльності.

Психосоціальна підтримка: Важливо також надавати психосоціальну підтримку ВПО під час їхньої переорієнтації на новий шлях. Процес працевлаштування та самозайнятості може бути викликом, і підтримка в цьому аспекті є важливою.

Мережа підтримки: Сприяйте формуванню мережі підтримки для ВПО, включаючи можливість консультацій та спільної роботи з іншими ВПО, які вже успішно впоралися з працевлаштуванням або само зайнятістю.

Забезпечення можливостей для працевлаштування та само зайнятості допомагає ВПО зберегти гідність та стати активними учасниками суспільства, сприяючи їхній інтеграції та стабілізації у новому середовищі.

Справді, у сфері допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) існує різні підходи та погляди. Обидва підходи мають свої переваги та недоліки, і вибір конкретного підходу може залежати від контексту, потреб ВПО та ресурсів, доступних для надання допомоги. Ось кілька ключових аргументів для обох підходів:

Підтримка та облік ВПО:

Забезпечення гідності і стабільності: Надання невідкладної підтримки та житла ВПО може забезпечити їхню безпеку та забезпечити базові потреби в проживанні та безпеці [40].

Врахування специфічних потреб: Деякі ВПО можуть потребувати надзвичайної допомоги через фізичні обмеження, вік, стан здоров'я чи інші фактори, які роблять неможливим самостійне здійснення працевлаштування або створення власного бізнесу.

Підтримка розвитку умінь та здібностей ВПО:

Самостійність та інтеграція: Надання можливостей ВПО для розвитку власних умінь та здібностей може сприяти їхній самостійності та інтеграції в суспільство.

Тривалість інтеграції: Зміцнення здібностей ВПО дозволяє їм тривало і незалежно існувати після завершення надання гуманітарної допомоги.

Подолання обмежень і стигми: Розвиток умінь та здібностей ВПО може допомогти їм подолати обмеження та стигму, пов'язані зі статусом ВПО.

Сприяння сталому розвитку: Інвестування в розвиток умінь і здібностей ВПО може сприяти їхньому сталому розвитку та розширенню можливостей.

Зазвичай оптимальний підхід полягає в комбінації обох підходів. Надання невідкладної допомоги для забезпечення безпеки та базових потреб може служити основою для подальшого розвитку умінь та здібностей ВПО. Однак важливо враховувати індивідуальні потреби та потенціал кожного ВПО та надавати підтримку, яка найкращим чином відповідає їхнім обставинам.

Функції соціальної роботи з ВПО спрямовані на створення сприятливого соціального середовища для їхньої адаптації, розвитку та інтеграції в новому

житті. Соціальний працівник працює з ВПО, сприяючи їхньому саморозвитку та відновленню умов для їхнього успішного функціонування в новому соціальному середовищі.

У сучасних умовах соціальна робота з ВПО включає два основних напрямки: практичну та організаційну роботу.

Практична соціальна робота з ВПО охоплює різні сфери допомоги та включає такі основні напрямки:

Соціальний напрям: Соціальні працівники проводять соціальні консультації з ВПО, допомагають їм розробити плани соціальної реабілітації та адаптації.

Соціально-психологічний напрям: Здійснення психосоціальної підтримки для ВПО, виявлення осіб з психологічними труднощами та надання їм допомоги.

Соціально-педагогічний напрям: Організація навчальних заходів для ВПО, сприяння доступу до освіти та навчальних ресурсів.

Соціально-правовий напрям: Надання правової допомоги та консультацій ВПО, допомога в оформленні документів та правових питаннях.

Медико-соціальний напрям: Підтримка у доступі до медичних послуг та реабілітації для ВПО.

Фінансовий напрям: Допомога в фінансовому плануванні та отриманні соціальних допомог та пенсій.

Соціально-економічний напрям: Працевлаштування ВПО, допомога в пошуку роботи та підтримка у питаннях економічної інтеграції.

Матеріальний напрям: Надання матеріальної допомоги в разі потреби, включаючи житло та житлові умови.

Соціально-інформаційний напрям: Постачання ВПО інформацією про доступні соціальні послуги та ресурси.

Соціально-трудоий напрям: Розвиток професійних навичок ВПО, допомога у пошуку роботи та створенні умов для трудової активності [14].

Організаційна робота включає в себе:

Організацію груп самопомоги і взаємодопомоги серед ВПО. Співпрацю з державними установами та громадськими організаціями для координації допомоги ВПО. Роботу з різними віковими групами ВПО, включаючи дітей, молодь та осіб похилого віку. Профілактику безпритульності та допомогу у житлових питаннях. Роботу з асоціальними сім'ями серед ВПО.

Організацію культурно-дозвільної роботи та розваг для ВПО. Проведення профілактичних заходів та допомогу у поверненні майна ВПО. Усі ці напрямки роботи спрямовані на покращення якості життя ВПО, їхню адаптацію та інтеграцію в новому соціальному середовищі. Соціальні працівники та волонтери виконують важливу роль у підтримці та допомозі ВПО в усуненні соціальних, економічних та інших проблем, з якими вони стикаються.

2.2 Теоретичні основи соціальної роботи із внутрішньо переміщеними Особами

Українське суспільство сьогодні переживає новий кризовий період, спричинений різними чинниками. Протягом кількох років основним руйнівним фактором є збройний конфлікт на сході країни, який вплинув не лише на політичну та громадську сфери, але й роз'єднав сім'ї. Кризу також відчуває професійне середовище фахівців, таких як педагоги, психологи, соціальні працівники тощо. Суть цієї кризи полягає в недостатності або недосконалому наявних методик роботи з сім'ями та дітьми, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, включаючи внутрішньо переміщених осіб.

Ця ситуація вимагає термінового втручання та розвитку нових підходів у роботі з цільовою аудиторією. Необхідно розробляти і впроваджувати ефективні методи та стратегії, спрямовані на підтримку сімей та дітей, які постраждали внаслідок конфлікту. Доцільно також залучати інтернаціональних партнерів та експертів для обміну досвідом та використання кращих практик у сфері соціальної роботи з ВПО [30].

Потребується здійснювати комплексну оцінку потреб та ризиків, з якими стикаються ВПО, та розробляти індивідуальні програми підтримки, спрямовані на їхню психосоціальну реабілітацію та адаптацію. Важливо підкреслити значення психологічної підтримки та консультування як основних складових успішної роботи з ВПО, особливо з дітьми, які пережили травматичні події.

Крім того, важливо розглядати можливості для залучення ВПО до процесів розвитку та впровадження програм соціальної реабілітації, що дозволить їм активно брати участь у власній адаптації та відновленні. Робота з міжнародними та національними партнерами, спільно з урядовими органами та громадськими організаціями, також може покращити результати соціальної роботи з ВПО та сприяти їхній інтеграції в суспільство. Внутрішньо переміщені особи відчують потребу у різних формах підтримки та допомоги, включаючи:

Матеріальна допомога: Потреба у житлі, харчуванні, одязі та інших основних матеріальних ресурсах.

Фінансова підтримка: Необхідність у фінансовій допомозі для забезпечення стабільності та економічної самостійності [45].

Соціально-педагогічна підтримка: Важливість організації освітніх та розвивальних програм для дорослих і дітей, що допомагають їм адаптуватися та навчатися.

Юридична підтримка: Потреба в правовій допомозі та консультаціях для вирішення юридичних питань, таких як статус переселенця чи внутрішньо переміщеної особи.

Психологічна підтримка: Важливість надання психологічних консультацій та підтримки для подолання стресу та травм, пов'язаних з переміщенням та втратами.

Постійний стрес, який виникає через втрату дому, стабільності, а також відокремлення від сім'ї, друзів і турботи, може негативно позначатися на психічному та фізичному стані внутрішньо переміщених осіб. Для підтримки їхнього добробуту та успішної інтеграції в нове середовище, надається різноманітна допомога та підтримка в цих різних аспектах.

Крім того, важливо враховувати, що внутрішньо переміщені особи мають унікальні потреби та виклики, і підходи до надання допомоги повинні бути індивідуалізованими. Наприклад, діти, які постраждали від переміщення, можуть потребувати особливої психологічної підтримки та можливості навчання в новому оточенні. Люди похилого віку можуть потребувати додаткової догляду та підтримки у забезпеченні житла та медичного обслуговування.

Окрім цього, створення умов для соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в нове середовище є важливим завданням. Це може включати організацію навчальних та професійних курсів, сприяння здобуттю роботи, а також створення можливостей для їхньої участі в громадському житті [66].

Загальна мета полягає в наданні внутрішньо переміщеним особам можливості відновити своє життя, забезпечити стабільність та підтримку, а також позитивно інтегруватися в новий соціальний контекст, не спостерігати на складнощі, пов'язані з переміщенням та втратами.

Таким чином, ця проблема є багатоплановою і вимагає різних аспектів у розв'язанні, включаючи політичні, соціальні, психологічні та комплексні соціальні підходи. Розв'язання цієї проблеми потребує спеціалізованих ресурсів і координації зусиль з боку уряду, громадських організацій та міжнародних партнерів. Необхідна комплексна стратегія, яка враховує всі аспекти цієї складної ситуації, щоб забезпечити ефективну допомогу та підтримку внутрішньо переміщеним особам та сприяти їхній інтеграції в нове соціальне середовище.

Для успішного вирішення цієї складної проблеми важливо враховувати наступні аспекти:

Координація зусиль: Потрібна спільна робота різних урядових органів, громадських організацій, міжнародних партнерів і фахівців для ефективного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

Соціальна робота та психологічна підтримка: Надання необхідної психологічної допомоги та соціальної підтримки для додання стресу та травм, пов'язаних з переміщенням.

Економічна та фінансова підтримка: Забезпечення фінансової стабільності та можливості заробітку для внутрішньо переміщених осіб.

Політичні рішення: Розробка та впровадження політичних стратегій, які сприяють інтеграції внутрішньо переміщених осіб та розв'язанню проблеми внутрішнього переміщення.

Робота з громадою: Залучення громади до процесу інтеграції внутрішньо переміщених осіб та формування позитивного ставлення до них.

Міжнародна співпраця: Співпраця з міжнародними організаціями та партнерами для отримання підтримки та ресурсів.

Зрозуміло, що вирішення проблеми внутрішнього переміщення вимагає великих зусиль і ресурсів, але це важливий аспект для забезпечення гідності та благополуччя внутрішньо переміщених осіб та стабільності суспільства в цілому. Соціальна робота представляє собою особливий тип діяльності, спрямований на надання компетентної соціальної підтримки, підвищення ефективності процесу соціалізації, виховання та розвитку різних соціальних груп, а також забезпечення соціального захисту. Ця сфера діяльності виступає як модель, спрямована на покращення якості життя та добробуту суспільства, а також на сприяння самореалізації та інтеграції різноманітних соціальних груп.

Спрямована на досягнення цілей соціальної роботи, ця діяльність включає в себе важливі аспекти, такі як надання підтримки особам, які потребують допомоги, сприяння їхньому соціальному включенню, вирішення соціальних проблем, індивідуальне консультування та сприяння розвитку різних навичок та можливостей. Соціальна робота є важливим інструментом для розв'язання соціальних викликів і проблем, які впливають на суспільство, і вона грає ключову роль у створенні більш справедливого та гуманного суспільства для всіх його членів [48].

У рамках соціальної роботи існують різні підходи та методи, спрямовані на досягнення вищезгаданих цілей. Соціальні працівники взаємодіють з індивідами та групами населення, а також з різними інституціями та органами влади, щоб забезпечити найкращу можливу соціальну підтримку та допомогу. Вони використовують техніки консультування, психосоціальні підходи, роботу в групах, відповідні методи аналізу та оцінки соціальних ситуацій, а також сприяють розвитку партнерських відносин між різними сторонами, що беруть участь у процесі. Таким чином, соціальна робота створює базу для покращення соціальних умов та підвищення якості життя всього суспільства. Одним із ключових аспектів соціальної роботи є розв'язання конкретних соціальних проблем та врахування індивідуальних потреб та характеристик кожного клієнта. Соціальні працівники надають консультації та підтримку для розв'язання особистих проблем, які можуть включати соціальну виключеність, фінансові труднощі, сімейні конфлікти, психологічні труднощі та багато інших аспектів.

Крім того, соціальна робота спрямована на розвиток та розширення можливостей та ресурсів, доступних для клієнтів, щоб допомогти їм досягти своїх цілей та покращити якість їхнього життя. Це може включати підтримку у здобутті освіти, пошуку роботи, доступу до медичних послуг та багато інших аспектів, які сприяють соціальній інтеграції та самореалізації клієнтів [41].

У вирішенні своїх завдань соціальна робота дбає про визнання та захист прав та гідності всіх громадян, особливо тих, які потребують особливої уваги та допомоги. Ця галузь діяльності важлива для побудови справедливого, інклюзивного та підтримуючого суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал та жити в гідності.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями має на меті забезпечення належної соціальної підтримки та забезпечення соціального захисту цієї категорії людей. Головні завдання полягають у зміцненні та стимулюванні їх адаптаційних можливостей, створенні сприятливих умов для їхнього функціонування, сприянні довготривалій соціальній взаємодії,

розвиненні механізмів самоорганізації та саморозвитку, а також наданні допомоги членам сімей внутрішньо переміщених осіб для їхньої соціалізації.

Ця галузь соціальної роботи має на меті забезпечити внутрішньо переміщеним особам та їх сім'ям необхідну соціальну підтримку та гарантувати їх соціальний захист. Основні завдання полягають у підтримці та активізації адаптаційних можливостей цих осіб, створенні сприятливих умов для їхньої життєдіяльності, налагодженні довгострокових соціальних відносин, розвитку механізмів самоорганізації та саморозвитку, а також у наданні допомоги членам сімей внутрішньо переміщених осіб для їхньої соціалізації. Соціальна робота в цьому контексті спрямована на покращення якості життя та соціального статусу цієї категорії населення [29].

Оскільки проблема внутрішньо переміщених осіб зі сходу України є складною та включає як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти, то соціальна робота з цією категорією населення має бути інтегрованою та включати повний спектр необхідних заходів. Її завдання полягає в забезпеченні ефективного виконання основних функцій, враховуючи їх гармонійне поєднання для досягнення позитивних результатів. Отже, на нашу думку, важлива роль у цьому питанні належить соціальному працівнику, який діє як посередник між адміністративно-правовою системою соціального захисту та тими, кому вона призначена, тобто внутрішньо переміщеними особами та їхніми сім'ями. Фахівець повинен гарантувати доступність повного спектра послуг для цієї категорії клієнтів.

Саме тому, на нашу думку, соціальний працівник відіграє визначальну роль у цьому процесі. Він виступає посередником між адміністративно-правовою системою соціального захисту та тими, кого ця система призначена підтримувати, а саме внутрішньо переміщеними особами та їхніми сім'ями. Роль цього фахівця полягає в тому, щоб забезпечити доступність і повноту наданих послуг для цієї категорії клієнтів. Таким чином, соціальний працівник стає ключовою фігурою у забезпеченні ефективної підтримки та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб і їхніх сімей [55].

Соціальні працівники є активними учасниками соціальної роботи і виконують ключову роль у цьому процесі. Основною метою їх роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб є: Забезпечення доступності повного спектру послуг для внутрішньо переміщених осіб та їх сімей.

Надання допомоги у розвитку навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, включаючи найближче оточення. Мінімізація негативних наслідків або навіть повне розв'язання проблем сім'ї або окремих осіб. Усунення труднощів, пов'язаних з адаптацією до нових умов навколишнього середовища. Надання ефективних гуманітарних послуг з метою покращення якості життя сімей. Таким чином, соціальні працівники виступають як важливі фасилітатори у забезпеченні всебічної підтримки та соціального захисту внутрішньо переміщеним особам і їхнім сім'ям [72].

Основні завдання соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб: Надання необхідної соціальної підтримки тим, хто був змушений переселитися внаслідок негативних обставин. Сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб в соціальне середовище, в яке вони прибувають. Спрощення процедур реєстрації, пошуку житла, трудового влаштування, відновлення бізнесу тощо, щоб зробити цей процес більш доступним і менш важким для переселенців. Ці завдання становлять важливий компонент соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями, сприяючи полегшенню їхньої адаптації і покращенню якості життя в умовах нового соціального середовища.

Добровільність, своєчасність, повага, комплексність, персоналізація та активізація клієнта є основними принципами, які визначають соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами: Добровільність передбачає, що усі послуги та підтримка надаються за згодою клієнта та враховують його власні побажання та потреби. Своєчасність означає, що робота та послуги повинні надаватися вчасно, без зайвої затримки, для максимального користування клієнтом. Повага передбачає поважне та гідне ставлення до кожного клієнта, незалежно від його стану, релігії, національності тощо. Комплексність означає, що соціальна робота розглядає всі аспекти життя клієнта та намагається забезпечити йому всебічну

підтримку. Персоналізація передбачає врахування індивідуальних потреб та характеристик кожного клієнта. Активізація клієнта стимулює його участь у власному процесі адаптації та підтримки, сприяючи розвитку його власних ресурсів та здібностей [16].

Ці принципи визначають гуманістичний підхід до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами та сприяють оптимальному вирішенню їхніх потреб.

Сім'ї внутрішньо переміщених осіб часто потребують комплексної підтримки від мультидисциплінарної команди професіоналів. Мультидисциплінарна команда – це група фахівців, таких як психологи, соціальні працівники, педагоги, медичні працівники, шкільні вчителі, юристи та інші, які об'єднуються для спільних цілей. У такій команді кожному фахівцю призначаються чітко визначені функції, ролі та області відповідальності. Координацію роботи членів команди та представлення нових випадків здійснює координатор, який часто є соціальним працівником.

Команда фахівців працює взаємодіючи для забезпечення найкращого результату для внутрішньо переміщених осіб та їх сімей. Кожен член команди має свої власні обов'язки та фахові знання, які вони вносять у процес допомоги. Координація дій команди допомагає уникнути дублювання зусиль і забезпечує ефективну підтримку. Координатор, як соціальний працівник, зазвичай відповідає за забезпечення комунікації між членами команди, вирішення нагальних питань та визначення пріоритетів в роботі з кожною конкретною сім'єю внутрішньо переміщених осіб [33].

Склад мультидисциплінарної команди може змінюватися в залежності від потреб і плану супроводу конкретної особи чи сім'ї. Головним завданням такої команди є ідентифікація і надання допомоги сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах. Кожен член команди повинен мати необхідний досвід і фахові навички для надання якісної допомоги клієнтам. Також важливо, щоб члени команди були добре осведомлені про принципи роботи та ресурси

державної системи надання допомоги, про взаємодію різних її підрозділів, а також про ресурси недержавних організацій, які діють у даному регіоні.

Крім цього, ефективна мультидисциплінарна команда повинна забезпечувати взаємодію та спільну роботу всіх її членів, враховуючи особливості кожного випадку. Координатор, зазвичай соціальний працівник, грає ключову роль у виявленні потреб та розподілі завдань. Робота команди має бути орієнтована на досягнення спільних цілей та забезпечення найкращого результату для клієнтів. Важливо пам'ятати, що успішна мультидисциплінарна команда базується на співпраці, взаєморозумінні та взаємовідповідальності її членів.

Виділять два основних види соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами:

Практична соціальна робота: Цей вид соціальної роботи фокусується на наданні конкретних практичних послуг і допомоги ВПО та їх сім'ям. Він включає в себе соціальну діагностику, надання матеріальної допомоги, адаптацію до нових умов, підтримку у пошуку житла та роботи, соціально-психологічну підтримку та інші конкретні послуги, спрямовані на полегшення адаптації і вирішення конкретних проблем ВПО.

Організаційна робота: Цей вид соціальної роботи зосереджений на організації та координації різних ініціатив та програм для ВПО. Він включає в себе роботу з відповідними громадськими та державними органами, організацію соціальних служб, розробку політик та програм, спрямованих на поліпшення умов для ВПО, та сприяння створенню сприятливого соціального середовища.

Таким чином, метою соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями є забезпечення їхньої соціальної підтримки та здійснення соціального захисту, зміцнення та активізація їхнього потенціалу для адаптації, створення сприятливих умов для їхньої життєдіяльності, підтримки тривалих соціальних взаємин, розвитку механізмів самоорганізації та саморозвитку, а також допомога членам сімей внутрішньо переміщених осіб у позитивній соціалізації. Соціальна робота спрямована на підтримку та поліпшення якості

життя цієї категорії населення та сприяє їхній успішній інтеграції в нове соціальне середовище [2].

2.3. Дослідно-експериментальна робота з визначення основних потреб та ресурсів внутрішньо переміщених осіб

Міжнародна організація з міграції(МОМ) провела дослідження щодо безпрецедентної гуманітарної кризи, яка охопила Україну після повномасштабного російського вторгнення. Серед іншого в ньому йшлося про кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), географію їх переміщення, а також був представлений соціальний портрет українського переселенця.

Черговий розділ роботи соціологів охопив потреби внутрішньо переміщених осіб. Їх зміну протягом визначеного часу досліджували за раундами: 1-й – станом на другу половину березня, 2-й – початок квітня, 3-й – друга половина квітня.

З'ясувалося, що загалом найголовнішою потребою внутрішньо переміщених осіб були і залишаються гроші (43%). На початку повномасштабної війни про скруту заявляли половина опитуваних ВПО. А вже через два місяці – понад дві третини.

У досліджуваному періоді фінансова складова зазнала найбільшої динаміки в напрямку збільшення: 49% – 55% – 68%. Саме в цей час Уряд України при допомозі міжнародних організацій-донорів започаткував виплату матеріальної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Вона виявилася дуже доречною.

Цікаві й інші показники. Майже вдвічі зменшилась кількість тих, хто не мав доступу до готівки (банкомати): 41% – 23% – 22%.

Актуальною була і залишається (з певними коливаннями) потреба у житлі. Щоправда, від початку повномасштабного вторгнення число його винаймачів не значною мірою зменшилось: 19% – 15% – 14%. Очевидно, більшість тих, хто прийняв рішення виїхати і оселитись в безпечному регіоні, зробили це відразу.

Майже не зазнала змін потреба в їжі: 19% – 16% – 18%, а також в одязі, взутті та інших непродовольчих товарах: 30% – 22% – 27%. Також зменшилася і наразі залишається на однаковому рівні потреба в ліках та медичних послугах: 33% – 26% – 26%. Напевне дається взнаки налагодження нових логістичних зв'язків у регіонах та між ними, а також збільшення надходжень гуманітарних вантажів з-за кордону.

Цікаво розглянути гендерний аспект цієї частини дослідження. По всіх показниках потреби у жінок більші, ніж у чоловіків.

Потреби ВПО: гендерний аспект:

потреби	Чоловіки	Жінки
гроші	53%	75%
одяг і взуття, інші непродовольчі товари	22%	30%
ліки та медичні послуги	20%	30%
транспорт	18%	22%
інформація чи засоби зв'язку	19%	16%
їжа	11%	22%
житло	13%	15%
засоби гігієни	8%	19%

Але найбільша потреба людини після води, їжі та одягу – це, звісно, її власна безпека. Найбільш небезпечним більшість респондентів досі вважають схід держави. Значно покращилося сприйняття безпеки серед ВПО в Києві та на півночі. В решті регіонів – майже не змінилося [11].

Сприйняття ВПО власної безпеки:

у повній безпеці – 20%;

у частковій безпеці – 61%;

у частковій небезпеці – 13%; у повній небезпеці – 4%;

не знають, як відповісти – 2%.

Нагадаємо, згідно з Глосарієм МОМ, внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані втекти або покинути свої домівки або місця звичного проживання, зокрема в результаті або з метою

уникнення наслідків збройних конфліктів, широкомасштабного насильства, порушення прав людини або природних чи техногенних катастроф, і які не перетинали міжнародно визнаний кордон країни.

Оцінка і вивчення всіх вищезгаданих критеріїв має на меті виявити гуманітарні потреби внутрішньо переміщених осіб. Аби в майбутньому організувати цільову допомогу населенню, що постраждало від війни.

У квітні 2022 року дослідницька компанія "Active Group," спільно з ініціативою "Активна Громада," за підтримки The Black Sea Trust, провела якісне дослідження, спрямоване на вивчення проблем і потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Дослідження включало проведення серії фокус-груп у різних містах України, які прийняли велику кількість переселенців, зокрема Ужгород, Іршава, Львів, Дрогобич, Хмельницький та Кам'янець-Подільський. Респондентами у фокус-групах у кожному з цих міст були власне внутрішньо переміщені особи, а також активісти та місцеві мешканці [22].

Дослідження спрямовувалося на вивчення наступних тем:

які потреби мають переселенці;

– як приїжджих сприймає місцеве населення;

– як змінюється життя людей у зв'язку з появою переселенців;

– яка мотивація в українців покинути країну та яка мотивація залишитись.

Нижче наведено основні тези щодо підсумків дослідження.

Зміни ситуації у містах

Частина мешканців говорить про те, що поява значної кількості ВПО не вплинула на міста. Проте більшість помічає зміни.

Позитивні зміни:

поява нових людей, зокрема, в малих містах, пожвавлює місто. Також приїхало багато спеціалістів: лікарі, косметологи, технічні спеціалісти тощо;

відчуття згуртованості навколо спільної біди;

люди з усієї України дізнались про існування інших міст на заході України.

ВПО ж розповідають місцевим про свої регіони;

змінилися стереотипи про різні області України;
місто стало «хабом» гуманітарної допомоги;
нові ідеї та діяльність ВПО роблять міста кращими;
люди починають більше дбати про міста та одне одного;
попит на послуги, купівля продуктів, сплата податків;
збільшився бюджет установ, що приймають ВПО.
розвиток активізму;

ВПО часто намагаються допомогти місту та іншим ВПО. У більшості груп зазначали, що саме ВПО стають волонтерами.

Негативні зміни:

збільшилася щільність населення, дискомфорт від великої кількості людей;
тривожність від нових людей;
затори і брак паркомісць,
натовпи у парках й інших публічних місцях, немає місць у закладах, черги у магазинах;

на початку війни був дефіцит товарів у магазинах через великий попит. Але наразі проблема зникла;

збільшилось навантаження на інфраструктуру;
на дорогах стало небезпечніше, оскільки люди з інших міст водять по-іншому;

підвищення вартості оренди, складності з пошуком житла.

Загальні позитиви

Щодо ставлення місцевих до ВПО:

ВПО допомагають навіть незнайомі люди. І місцеві, і переселенці знаходять нових друзів. Люди гостинні, висловлюють співчуття і намагаються зробити життя ВПО «як вдома». Серед ВПО є багато тверджень про те, що ставлення до них є значно кращим, аніж вони очікували.

Щодо ставлення ВПО до місцевих:

Переселенці намагаються говорити українською. Ідуть на контакт і готові приймати місцеву культуру. Долучаються до спільного волонтерства. Мотивують місцевих змінювати себе та міста [44].

Проблеми і потреби. Проблеми ВПО можна звести до «матеріальних» і «моральних». І якщо перші на необхідному для виживання рівні в цілому розв'язано (дах над головою, їжа, одяг, засоби гігієни тощо), то з другими необхідно працювати.

Одягу й засобів гігієни вистачає. Єдина проблема – у розрізненості фондів і відсутності єдиної системи інформування, де і які речі можна отримати та що для цього зробити.

Усі ВПО, які намагалися пройти бюрократичні процедури (реєстрація, допомоги тощо), скаржаться на проблеми з отриманням довідок. Також кажуть про те, що працівники соціальних установ «не володіють інформацією» щодо того, як і хто допомагає ВПО [80].

Відчутні відсутність роботи та неможливість піти на роботу через дітей.

Культурні можливості достатньо різноманітні. Проте нестача все одно відчувається. Це може бути або через неспроможність наявних волонтерів задовольнити такі потреби, або через погану поінформованість ВПО щодо таких заходів. При цьому про можливості для дітей ВПО поінформовані краще, ніж про можливості для дорослих. Це говорить про більш якісне інформування.

Медичне обслуговування як мінімум не гірше, а як максимум – краще за те, яке ВПО мали до переїзду. Тож медична система впоралась.

Військкомати не мають єдиного принципу призову і роботи загалом, діють у різних містах по-різному: десь призивають практично всіх, десь навпаки – не беруть навіть тих, хто хоче, десь дають довідки, а десь – ні. Десь акцент роблять на призов місцевих, десь – на приїжджих. Також існує неузгодженість правил взаємодії із прикордонною службою. Все це провокує непорозуміння та глобальну недовіру не лише до військкоматів, але і до держави в цілому.

Також у всіх групах наголошували на тому, що ВПО мають психологічні проблеми. На це могли вплинути досвід побачених бойових дій, стрес від

переїзду, втрата роботи, незрозуміння майбутнього тощо. Психологічні проблеми дорослих і дітей зазвичай відокремлюють [78].

Поради щодо вирішення проблем. Відчуття єдності та гордості за власну країну/область/місто/ діяльність створює позитивний емоційний фон. І цей фон необхідно підтримувати якомога активніше.

Комунальні платежі: потрібно роз'яснення щодо процедур компенсацій для місцевих жителів, які надають прихисток ВПО.

Їжа: необхідна система обліку інформації щодо наявних залишків продуктів, за допомогою якої можна було б перекривати нестачу або просто роздавати їх як благодійність; видача продуктових наборів дала б змогу людям готувати для себе, що вивільнило би сили волонтерів.

Бюрократія: значно полегшить життя ВПО створення як мінімум чіткої інструкції щодо отримання всіх видів допомог, як максимум – «єдиного вікна» для їх оформлення;

необхідна підтримка людей, які не вміють користуватися електронними засобами, зокрема, «Дією»;

ключовий запит до влади – налагодити комунікацію між всіма, хто в той чи інший спосіб опікується ВПО. Оптимально – це має бути єдиний ресурс при кожній ВЦА/ОДА, де зібрані всі можливості, які надають волонтери. Це також може бути сайт та/або телеграм-канал. Тоді працівнику достатньо знати виключно адресу посилання.

Робота: корисним був би портал пошуку роботи для ВПО або взаємодія з існуючими порталами пошуку роботи, які би створили розділи з вакансіями саме для ВПО, а волонтери донесли би до ВПО інформацію про такі портали;

необхідні системні рішення щодо дітей – волонтерські центри, які би бодай частково брали на себе функції дитячих садків, допомога у самоорганізації з догляду дітей одне одного, допомога у розв'язанні бюрократичних питань у разі створення волонтерських (чи навіть частково комерційних) дитячих закладів тощо;

один з важливих напрямків соціальної підтримки – участь у створенні підприємств, яку західні інвестори можуть здійснити через інвестиції, пільгові кредити тощо [73].

Культура: докладно інформувати про всі ініціативи і заходи.

Військкомат викликає страх у всіх, хто не є добровольцем, у тому числі через повне нерозуміння того, що буде з людиною далі. Тож тут необхідна роз'яснювальна робота: про процедури, про те, що відбувається після походу до військкомату, про те, що таке постановка на облік, що відбувається після призову, як відбирають тих, хто йде воювати, як відбувається навчання тощо.

Психологічні аспекти: деякі ВПО можуть почуватись неповноправними у порівнянні з місцевими мешканцями. Потрібно пропрацювати процедури, щоб ВПО могли отримувати ті самі послуги, що й «місцеві» (картки містян і всі можливості, які дають такі картки) там, де такі послуги регламентовані.

Взаємодія: необхідна розробка механізмів, які би і після війни зберегли позитивний досвід та практики взаємодії влади, бізнесу і громадськості, народжені війною.

Хто розв'язує проблеми?

Самі ВПО виявляють активність та схильні займатися волонтерством. Інформування місцевих про те, що ВПО допомагають містам, де вони живуть, одне одному, армії та багатьом іншим, необхідно доносити і до мешканців, і до самих ВПО. Працююча ВПО (навіть для того, щоб просто заробити гроші) викликає повагу й підтримку в місцевого населення саме тому, що розв'язує власні проблеми самотійною.

Місьцеве населення відкрите для допомоги переселенцям.

Волонтер – людина, з якою ВПО контактує безпосередньо. Тому навіть якщо допомогу організовує певний фонд чи церква, люди все одно контактують з волонтером і висловлюють свою подяку першочергово саме йому.

Активісти допомагають у такий спосіб:

культурна робота: організація екскурсій, виставок тощо;

усебічна організація: збір коштів для подарунку дитині на День народження, збір на суботники, організація культурних заходів тощо;

допомога у роботі соціальних працівників (реєстрація, оформлення тощо); залучення дітей до волонтерства (як у контексті догляду за дітьми, так і у контексті виховної роботи);

обробка гуманітарної допомоги: сортують одяг, розподіляють харчі;

завантажують/розвантажують машини тощо;

роздача іграшки дітям (інколи досить багато);

організована роздача питної води для тих, хто довго їхав («У плёшки наливали води й мішками закидали»);

організована підтримка ВПО, що їдуть транспортом (надавали медикаменти, підгузки, предмети гігієни тощо);

допомога у тому, щоб влаштуватися: зустріти, спрямувати у центр надання допомоги, пояснити де і що необхідно зробити чи можна отримати тощо;

допомога людям з інвалідністю у пересуванні («Вони своїми машинами довозили, бо людині було незручно йти»);

Органи влади також допомагають переселенцям і в деяких містах роблять “усе можливе”. Нині головний запит до влади – створити єдиний комунікаційний майданчик і координаційний центр для всіх волонтерів. Єдину точку, де всі ВПО могли б дізнатись інформацію про те, які в них є можливості (надані державою, містами, фондами, волонтерами тощо) [18].

Журналісти своєю роботою привертають увагу всього світу та розповідають про те, що реально відбувається.

Приватні підприємства надають допомогу, годують людей, надають приміщення для волонтерів та ВПО тощо.

Значний внесок роблять релігійні організації: займаються благодійністю, у тому числі отримують допомогу з-за кордону від «материнських» або партнерських організацій;

допомагають з евакуаціями, розміщенням та пошуком роботи.

Потенційні причини для конфліктів. Мова – найбільш часто згадувана причина конфліктів. Йдеться і про російську мову, і про мову ворожнечі.

Потрібні історії про те, що для перемоги України працюють у тому числі й російськомовні українці. Вони можуть зменшити «мовну» напругу.

Релігійні питання, пов'язані з тим, що приїжджі зазвичай значно менш релігійні або інколи є вірянами московського патріархату. Усе це створює не стільки напруження, скільки нерозуміння.

Для розв'язання конфлікту необхідно збільшити релігійну терпимість з обох боків. В інформаційних кампаніях просувати тезу про те, що люди різних конфесій можуть докласти зусиль до перемоги.

Побутова культура. До порушень «правил поведінки» з боку ВПО місцеве населення ставиться більш прискіпливо. Лунають фрази про те, що «вони гірше виховані, аніж ми» та інші. Однак тут відбувається поступове проникнення звичок, тому з часом рівень культури вирівнюється. Але не зайвим буде нагадувати ВПО про те, що вони є обличчям свого регіону в цьому місті, а місцевим мешканцям – що необхідно спокійно пояснювати місцеві норми поведінки [76].

Як один з важливих аспектів культури – споживання алкоголю, до якого ставляться скептично.

Можна нагадувати, що саме алкоголь часто стає причиною непорозумінь.

Конкуренція за робочі місця може стати конфліктогеном, коли ВПО почнуть масово влаштовуватися на роботи й просити за це меншу заробітну плату, ніж місцеві. Проте наразі цього не спостерігається.

Психологічна допомога

Загальне ставлення

Масового запиту на психолога наразі немає. Психологи працюють, і про факт їх існування знають. Проте не користуються достатньою мірою навіть наявними безоплатними можливостями. Найчастіший образ психолога – людина, яка готова вислухати і порадити. Тож респондент не розуміє, навіщо

йому ходити до психологів, якщо його може вислухати друг/сусід, який ще і надасть поради.

Для того, щоб людина змогла самостійно оцінити, чи потрібен їй психолог, необхідно донести до широкого загалу пояснення, що саме робить психолог.

Мотивація звернутися до психолога. Якщо людина діагностувала в собі такий «критичний стан», то в неї немає бар'єру щодо початку роботи з психологом. Отже немає необхідності додатково «затягувати» таких людей до психологів. Достатньо простого інформування.

Необхідно працювати в двох напрямках:

- показувати, що до психолога, як і до лікаря, необхідно звертатися завчасно, щоб не довести свій стан до критичного;
- знижувати планку того, що сприймається як «критичний стан», в якому звернутися до психолога стає необхідним.

Робота з дитиною – дуже потужний привід не лише допомогти дитині, але і показати батькам, що їм також можна допомогти [45].

Виїзд за кордон та повернення

Мотивація виїзду:

- власна безпека;
- безпека для дітей;
- безпека для родини (чоловіки, особливо ті, хто захищають країну);
- родичі за кордоном;
- неможливість залишатись в Україні (зруйновані домівки, переповнені міста, немає можливості для заробітку);
- кращі можливості для дітей за кордоном, зокрема, освітні;
- особистісний розвиток;
- наявність психологічної допомоги;
- аби підтримувати Україну за кордоном («громадянська дипломатія», пошуки можливостей допомоги, волонтерство);
- матеріальні стимули (робота, краще забезпечення, упевненість в майбутньому);

подорожі.

Мотивація залишатися або повернутися:

морально-патріотичні думки;

матеріальні аргументи (є робота, брати участь у відновленні України, погіршилися умови в Європі);

віра в світле майбутнє України.

Працюють насамперед «моральні» аспекти. Але люди, для яких такі аргументи є вирішальними, повернуться за першої нагоди. Щодо матеріального – потрібно показати зростання таких можливостей і перспективу світлого майбутнього. У містах в цілому розуміють плюси від того, що в них з'явилися нові люди. Для невеликих міст, що відчували себе «вимираючими», таке пожвавлення життя – ковток повітря. Під час проведення інформаційної роботи необхідно наголошувати саме на позитивних аспектах появи нових людей. Поточне важливе завдання для місцевих адміністрацій, бізнесу, волонтерів і самих ВПО – максимально залучити ВПО до міського життя, щоб вони приносили користь і водночас відчували себе частиною нового міста.

Окрім позитивів, які принесли ВПО, сам факт «спільної мети» об'єднав людей. І це відчуття єдності дає потужний позитивний ефект. Війна закінчиться перемогою, а ця єдність залишиться [38].

Окремі негативи здебільшого пов'язані з побутовою-комунальними проблемами. Місцеві мешканці почали відчувати гордість за себе, за свої міста, за своїх сусідів через те, що люди активно допомагають іншим. Це мотивує і до роботи зараз, і до змін після перемоги. Відповідно стосунки з місцевими мешканцями в цілому позитивні, хоча є й винятки. Щоправда, наразі є приводи для конфліктів, які теоретично можуть посилюватись з часом, якщо з ними вчасно не попрацювати.

Для формулювання майбутніх інтеграційних стратегій для ВПО необхідно мати ретельну інформацію, яка не обмежується лише статистичними даними. Насамперед, ця інформація повинна включати в себе основні потреби та очікування ВПО, оцінку, наскільки вони задоволені своїми потребами на

сьогоднішній день, а також розгляд можливих майбутніх дій ВПО, таких як можливість повернення на територію, яку вони залишили, припинення воєнних конфліктів тощо [39].

Ця інформація є цінною не лише для місцевих органів влади, але також для міжнародних гуманітарних організацій, донорів, а також громадських і волонтерських ініціатив, які мають намір розглядати питання, пов'язані з внутрішньо переміщеними особами, такі як надання житла, поліпшення умов проживання, соціальна інтеграція, та працевлаштування, і інші сфери.

Основною метою є ідентифікація ключових характеристик, потреб та намірів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та розробка рекомендацій, спрямованих на обговорення в рамках діалогу з різними зацікавленими сторонами. Ці рекомендації стосуються стратегій підтримки ВПО у питаннях працевлаштування, створення підприємницьких можливостей, житла та виправдання інших виявлених потреб.

Це комплексне дослідження включало в себе застосування різних методів:

Проведення соціологічних опитувань, де відбувалися особисті зустрічі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), що включало кількісне дослідження.

Проведення глибинних інтерв'ю з окремими групами ВПО, включаючи мами та бабусі з дітьми, особи з інвалідністю, представників бізнесу, урядовців та волонтерів. Моніторинг офіційних повідомлень від органів влади, волонтерських організацій та міжнародних установ. Кількісне соціологічне опитування базувалося на стихійному та контрольованому вибірковому підході.

Було проведено таку кількість глибинних інтерв'ю з різними категоріями осіб:

10 інтерв'ю з матерями та бабусями, які мають дітей.

5 інтерв'ю з людьми з інвалідністю.

10 інтерв'ю з особами, які є власниками бізнесу.

10 інтерв'ю з представниками урядових органів, волонтерських груп та міжнародних організацій.

За результатами інтерв'ю, здійсненого Соціологічною агенцією "ФАМА", було проведено попередній аналіз зібраних даних.

I. Загальна характеристика ВПО

Структура за статтю та віком, а також їхні економічні та географічні особливості мають свої особливості. Ці аспекти є важливими для розробки планів надання допомоги та реабілітації ВПО, а також для інтерпретації даних щодо їхніх конкретних потреб та майбутніх планів.

Основні риси структури ВПО включають:

Найбільша кількість переселенців прибула з Донецької області (28%), Миколаївської області (26%) та Харківської області (25%).

Значна перевага жінок (73%) над чоловіками (27%).

Лише невелика частина опитаних є пенсіонерами (21%), а більшість (55%) є економічно активним населенням, що включає роботодавців, найманих працівників.

Половина опитаних має дітей молодшого віку, включаючи 20% дошкільного віку і 30% шкільного віку.

Понад третина сімей мають щомісячний дохід менше 3 тисяч гривень.

36% ВПО - особи з інвалідністю.

У 25% осіб житло було або знищене (6%), або пошкоджене (19%) через військові події. Проте 27% опитаних не були інформовані про стан свого житла на момент проведення опитування [66].

Походження тимчасово переміщених осіб є важливим аспектом для урахування при розробці їхніх майбутніх планів. Приблизно половина ВПО (з 10%) є мешканцями практично визволених областей Київської та Харківської областей, і їхні наміри щодо повернення впливають на загальні результати дослідження.

Не всі ВПО мають офіційний статус: лише 76% із них зареєстровані, і серед чоловіків ця цифра навіть нижча - 66%. Цей факт може впливати на відповіді респондентів щодо фінансової підтримки від держави, яку вони отримують.

Водночас, цей аспект також вимагає розгляду для розуміння причин, чому деякі ВПО не мають офіційного статусу.

За висловами опитаних представників влади та волонтерських організацій, які надають допомогу ВПО, профіль переселенців, які прибули після початку конфлікту, зазнав певних змін протягом часу. Спочатку до України прибували відносно забезпечені сім'ї, які мали можливість оплатити свій переїзд і перебування. Деякі з цих переселенців з часом вирішили залишити Україну і переїхати за кордон, в той час як інші тимчасово перебували в Україні та, якщо це було можливо, поверталися додому, коли конфлікт завершувався [32]. Серед переселенців лише 16% становлять особи старше 60 років, і середній вік ВПО становить 42 роки. Значна частина переселенців має дітей дошкільного віку (20%), і цей факт слід враховувати при аналізі їх можливостей щодо знайомства з роботою.

Серед матеріальних потреб ВПО найбільше цінує фінансову підтримку, медичні послуги і продукти харчування, водночас професійні потреби виявилися менш важливими. З нематеріальних потреб найбільшою є потреба в отриманні інформації про можливості допомоги.

Умови війни, які вплинули на ВПО, стали перешкодою для ефективного розв'язання їх життєвих проблем. Навіть ті, хто раніше мали достатні ресурси для самостійного функціонування, тепер зіткнулися із труднощами. Багато з ВПО сподіваються на одержання постійного житла та фінансової підтримки від держави, не намагаючись знаходити роботу.

За словами активістів, до волонтерської діяльності долучаються лише окремі особи. Ці люди, як правило, приєднуються до роботи з гуманітарними штабами та прихистками, допомагають при сортуванні та розподілі гуманітарної допомоги, виконують фізичну роботу, транспортують речі тощо. Говорячи про найбільш вразливі категорії ВПО, представники влади та громадських організацій/волонтерської спільноти вказують на різні групи людей [12].

Багатьом волонтерам і громадським організаціям найбільше викликів становить надання допомоги особам з інвалідністю, особливо тим, яких

евакуують із спеціалізованих закладів в районах бойових дій. Проблема полягає в тому, що не завжди є вільні місця в аналогічних установах, а альтернативне розміщення не враховує їхні потреби. Крім того, іншою вразливою категорією є матері з маленькими дітьми, яким важко бути самодостатніми, оскільки вони потребують постійного догляду. Зауважимо, що існують програми гуманітарної допомоги, спрямовані саме на матерів із маленькими дітьми.

Процес інтеграції ВПО у суспільство залишає багато відкритих питань і потребує подальших дій та заходів. Важливо забезпечити підтримку та допомогу в усуненні негативних наслідків внутрішнього переміщення, сприяти їхній адаптації та соціальній інтеграції. Також важливо продовжувати дослідження та моніторинг для зрозуміння потреб і проблем ВПО та розробки ефективних програм та стратегій підтримки цієї категорії населення.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах сьогодення, проаналізовано форми, напрямки соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. Результати проведеного дослідження, реалізована мета та завдання надали підстави сформулювати такі висновки:

1. У даній роботі ми розкрили сутність поняття «внутрішньо-переміщена особа» (ВПО) і розглянули кілька важливих аспектів, пов'язаних з цією категорією населення. Вперше, ми визначили внутрішньо-переміщена особа як особи, які змушені були покинути своє місце проживання, але залишилися в межах своєї власної країни через різні причини, такі як війни, конфлікти, природні катастрофи та переслідування. Дослідження сутності цього поняття розкриває важливі аспекти, включаючи причини, що призводять до внутрішнього переміщення, правовий статус ВПО, умови життя, які вони зазнають, а також питання гідності та психосоціальної підтримки.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні – це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які законно перебувають на території України та мають право на постійне проживання в Україні, але були змушені залишити або покинути своє місце проживання через негативні наслідки збройного конфлікту, тимчасову окупацію, насильства, порушення прав людини або надзвичайні природні або техногенні події. Внутрішні переселенці можуть бути віднесені до категорії осіб, які переміщуються всередині країни через неконтрольовані обставини, такі як природні катастрофи, військові конфлікти і т. д.

2. У процесі аналізу соціально-психологічних особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) виявлено ряд важливих аспектів, які впливають на їхню адаптацію в новому середовищі.

Стрес і травма: ВПО часто переживають травматичні події перед або під час переміщення, що може призвести до психологічних стресів та травм.

Підтримка та психологічна допомога є важливими для допомоги їм впоратися з цими станами.

Втрата ідентичності: Втрата рідного місця проживання може супроводжуватися втратою соціальної ідентичності та статусу. Важливо створювати умови для відновлення ідентичності і почуття приналежності через соціальну інтеграцію.

Соціальна підтримка: Наявність міцних соціальних зв'язків і підтримки важлива для адаптації ВПО. Державні та громадські програми можуть грати важливу роль у забезпеченні соціальної підтримки.

Освіта та зайнятість: Доступ до освіти та можливостей зайнятості впливають на самостійність та економічну стабільність ВПО. Створення умов для набуття нових навичок і отримання робочих місць є ключовим завданням.

Соціальна ізоляція і стигматизація: ВПО можуть стикатися з соціальною ізоляцією та стигматизацією через свій статус. Суспільство повинно працювати над зменшенням цих бар'єрів та сприяти соціальній інтеграції.

Загалом, висвітлені аспекти підкреслюють важливість інтегрованого підходу до підтримки ВПО, який включає в себе як психологічну, так і соціальну підтримку. Дослідження цих аспектів допоможе покращити якість програм та стратегій для полегшення процесу адаптації цієї вразливої групи населення до нових умов та покращити їхнє становище в суспільстві.

3. Узагальнивши форми, напрямки соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами встановили, що вирішенню питань осіб вказаної категорії посприяють наступні кроки:

Психологічна підтримка: Забезпечення доступу ВПО до психологічної допомоги та консультування для допомоги їм у подоланні стресу та травм, пов'язаних із переміщенням;

Соціальна адаптація: Розвиток програм та ініціатив, спрямованих на соціальну адаптацію ВПО, включаючи надання правової підтримки, навчання мові, робочі практикуми, та підтримку в пошуку роботи;

Медична допомога: Забезпечення доступу ВПО до якісної медичної допомоги та послуг, включаючи надання лікування, вакцинацію, та профілактичну медичну допомогу;

Освіта: Підтримка в наданні можливостей для освіти ВПО, включаючи доступ до шкіл, коледжів, та університетів, як інструменту для підвищення рівня освіти та кваліфікації;

Житло: Розробка програм і проєктів, спрямованих на надання житла ВПО, включаючи реконструкцію житла та надання тимчасового притулку;

Забезпечення цих кроків допомагає полегшити адаптацію ВПО, покращує їхнє становище та сприяє їхній інтеграції в суспільство. Соціальна робота грає важливу роль у забезпеченні допомоги та підтримки цій вразливій групі населення.

4. Відповідно третього завдання ми дослідили основні потреби та ресурси внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що є важливим етапом в розробці та реалізації програм та стратегій підтримки цієї вразливої групи населення.

– Потреби в житлі: ВПО потребують доступу до безпечного та стійкого житла. Це включає в себе можливості отримання житла або відновлення житла, яке вони втратили.

– Освіта: Багато ВПО мають дітей та молодь, які потребують доступу до освіти. Програми навчання та психосоціальна підтримка для дітей важливі для їхнього розвитку та адаптації.

– Медична допомога: Доступ до медичної допомоги є необхідним для вирішення медичних проблем та забезпечення здоров'я ВПО, зокрема у випадку травм та психологічних проблем.

– Психологічна підтримка: ВПО можуть переживати стрес та травми, пов'язані зі своїм переміщенням. Психологічна підтримка та консультування можуть допомогти їм подолати ці труднощі.

– Соціальна інтеграція: Важливо створити умови для соціальної інтеграції ВПО, включаючи можливості для знайомства з місцевим населенням, участі в громадському житті та заробітку.

- Працевлаштування: ВПО мають право на працевлаштування, тому створення робочих можливостей і надання підтримки в пошуку роботи є важливим.
- Правова допомога: ВПО можуть потребувати правової допомоги для відновлення своїх прав, особливо якщо вони стикаються з юридичними питаннями, пов'язаними зі своїм переміщенням.

Проведене дослідження не охопило всі аспекти вказаної проблеми. Необхідно дослідження додаткових питань, таких як тренінги для батьків ВПО, сімейна терапія, сімейне консультування, надання соціальних послуг та соціально-профілактична робота з сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація, дезадаптація і реадаптація людини [Електронний ресурс] : — Режим доступу до журн.:<http://www.ukrainereferat.org>.
2. Андріченко Л.В. Біженці і вимушені переселенці / Андріченко Л.В., Белоусова Є.В. // Держава і право. — 1995/ — 144 с.
3. Ануфрієва Л.П., Бекашев К.А., Дмитрієва Г.К. Міжнародне приватне право. М., 2008. С. 688.
4. Балакірєва О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс] / О. Балакірєва // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). — Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>
5. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник. — К.: Академія, 2002. — 412 с.
6. Внутрішньо переміщені особи / УВКБ ООН (The UN Refugee Agency) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>
7. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону / Ю. І. Муромцева[1]// Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди — Харків : ХНПУ , 2015. — Вип. 15 — С .124—131.
8. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доп. за ред канд. соціол. наук О.М. Балакірєвої; НАН України. Київ: ДУ «Ін-т економ. та прогнозув. НАН України», 2016. С. 96–115.
9. Вимушена міграція і війна в Україні. Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushenamigracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10- chervnya-2022/>

10. Внутрішньо переміщені особи. – Режим доступу: http://unhcr.org.ua/en/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=1293
4. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті., 2016. С. 235–349.
11. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. Аналітична записка. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia45aa1.pdf
12. Грабар Н. М. Адміністративно-правове забезпечення статусу біженців в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук / Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. — Львів, 2007. — 16 с.
13. Деякі питання визначення статусу біженців та надання їм права притулку/ Я. А. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. — 2011. — Число 3. — С. 214—217
14. Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше переселенців. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/11/infografika/suspilstvo/dynamikamihracziyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-pereselencziv> (дата звернення 28.01.2019).
15. Довідник контактів організацій і установ, які надають допомогу в умовах воєнного стану <https://bit.ly/3wGqr3e> 1
16. Допомога від держави для ВПО: хто та як отримуватиме виплату з травня? <https://bit.ly/3wwVkqw>
17. Закону України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
17. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
19. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Права Людини в Україні [Електронний ресурс] // Інформаційний портал

- Харківської правозахисної групи. — Режим доступу до журн.: <http://www.khpg.org>.
20. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні : навч. посіб] / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. — К. : Центр навч. л-ри, 2004. — 256
21. Іляшко О. О. Внутрішньо переміщені особи як суб'єкти права на безоплатну правничу допомогу: реалії сьогодення / О. О. Іляшко, А. В. Джуська 352 // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2018. Т. 29 (68), № 2. С. 14-18.
22. Капська А. Й. Соціальна робота : [навчальний посібник] / А. Й. Капська. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — С. 127
23. Карпова І.Г. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як об'єкт соціальної політики держави та громадянського суспільства /І.Г. Карпова, Р.І. Євдокименко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 22: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 145-151.
- 24.Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. Молодий вчений. № 12 (15). 2014. С. 258–262.
- 25.Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики: дис. канд. юрид. наук / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2005. — 198 с.
26. Крахмальова К. О. Стан досліджень статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Часопис Київського університету права. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. 2015. С. 142–145.
27. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Актуальні

- проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2018. Випуск 46. С. 133- 145
28. Конвенція про статус біженців [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011
29. Конституція України: [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.] – К.: Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.
30. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». 2019. № 6. С. 195-200.
31. Кузьмич Т. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми. Традиції та нові наукові стратегії у центральній та східній Європі. 2020. С. 126–134. URL: <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2020/07/ScStrCEEur-Kyiv-June2020.pdf#page=123>
32. Лазос Г. П. Особливості надання психологічної допомоги внутрішнім переселенцям з Криму / Г.П. Лазос // Психологія. — 2015. — №3. — С. 146—152.
33. Лікарі поруч: що треба знати про медпослуги для ВПО під час воєнного стану <https://bit.ly/3yO62M8>
34. Лішик О. П. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні / О. П. Лішик // Публічне управління і адміністрування в Україні. 2019. Вип. 10. С. 86-89.
35. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. — 2-ге вид., доп.. — К.: МАУП, 2003. — 168 с.
36. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 12. С. 131-138.
37. Максимова Н. А. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям вимушених переселенців

- [Електронний ресурс]. / Н. А. Максимова. — Режим доступу до журн. : <http://yandex.ua>.
38. Максимовська Н.О. Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціокультурне середовище міської громади «SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи». № 7 (2018). С. 64–66.
39. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М. І. Малиха // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2015. – Т. 18. – № 8. – С. 6-11.
40. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. Грані. 2015. № 8. С. 6-11.
41. Міжнародно-правові та національні засоби захисту прав біженців: Практикум для студ. / Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців; Інститут прикладних гуманітарних досліджень / М. В. Буроменський (уклад.). — Харків: Яшма, 2003. — 180 с.
42. Морозов І.А. Про вимушених переселенців і цивільних правах / / Громадянин і право. 1999. — 125 с.
43. Міністерство соціальної політики України URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=167122&cat_id=107177.
44. Мінсоцполітики: Обліковано 1 648 852 переселенці. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249675546
45. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику» / В. І. Надрага // Укр. соціум. — 2015. — № 1. — С. 134—141.
46. Наказ МОН від 28 березня 2022 року №274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» <https://bit.ly/39FoVpZ>

47. Основи психологічного консультування: навч.-метод. посіб. / В.Г. Панок, І.М. Зварич, Я.В. Чаплак, О.М. Чернописький. — Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. — 272 с.
48. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них, проведена МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
49. Оновлено актуальний перелік громад у зонах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні <https://bit.ly/3ltzX4w>
50. Освіта в умовах воєнного стану: інформаційний ресурс, відповіді на тематичні питання на сайті Освітнього Омбудсмена України Сергія Горбачова <https://bit.ly/3wGEeqm>
51. Павленко М.І. Біженці та переміщені особи // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — 688 с
52. Перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 05.2022 р. затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25 квітня 2022 року N 75 (у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 14 травня 2022 року N 92) <https://bit.ly/3MvW7ik>
53. Порядок набуття статусу біженця за українським законодавством / Ю. М. Мартинюк // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 73. — С. 72—76.
54. Попередній аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [Електронний ресурс] / Регіональне представництво УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні, жовтень, 2014. — Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1232/IDPUKR.pdf>

55. Прояв особистісних особливостей дітей біженців і вимушених переселенців в совладання з акультураційним стресом [Електронний ресурс]. // Психологія. — Режим доступу до журн.: <http://bukvar.ua>.
56. Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року № 333 (в редакції постанови КМУ від 29 квітня 2022 р. № 490) <https://bit.ly/3PqDUVg>
57. Порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331 <https://bit.ly/3PxY5k5>
58. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» <https://bit.ly/39J8uJC>
59. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» <https://bit.ly/3NpjLgG>
60. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VI. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
61. Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки: Постанова КМУ № 505 від 8 липня 2015 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2015-%D0%BF>
62. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року

- : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 2. – С. 582.
63. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам: Постанові КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-%D0%BF>
64. Розлади адаптації: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / уклад.: Волошин П.В., Марута Н.О., Шестопалова Л.Ф. та ін. — Харків, 2009. — 32 с.
65. Роз'яснення для роботодавців: компенсація від держави за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб <https://bit.ly/3LATIBI>
66. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми “єПідтримка”» <https://bit.ly/3MzvA3B>
67. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-19>.
68. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять / М. М. Сірант // Митна справа. — 2015. — № 2(2.2). — С. 154—159.
69. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб . Український соціум. 2015. №2 (53)
70. Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] / [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 256 с

71. СОЛОВЙОВА В. Пошук шляхів надання спеціалізованої психологічної допомоги дітям впо через систему перенаправлення. Головна сторінка eKMAIR. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13285/Soloviova_Poshukia_shliakhiv_nadannia_spetsializovanoi_psykholohichnoi_dopomohy.pdf?sequence=1 (дата звернення: 26.09.2022)
72. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-біженців: навч. мет. посіб. / упорядн. [О. А. Возіянова, Григоренко О.П., Гуцаленко Т.В. та інші] — К.: ВГО «Розрада», 2012. — 130 с.
73. Субботіна О. О. Адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні / О. О. Субботіна // Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». — 2016. — Режим доступу: <http://www.sociology.kpi.ua/wpcontent/uploads/2016/06/%D0%A1%D1%83%D0%B1%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%9E.pdf>
74. Тарабрина Н. В. Практикум з психології посттравматичного стресу / Н. В. Тарабрина. — СПб.: Пітер, 2009. — 272 с.
75. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». ХарківБердянськ Видавець ТОВ «Планета-Прінт» 2017. 28с.
76. Технології соціальної роботи з різними групами населення: Навчальний посібник / П. Д. Павленок, М. Я. Руднева. Під ред. П. Д. Павленка. — М.: ИНФРА М, 2009. — 272 с.
77. Тищенко Н. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення / Н. І. Тищенко, Б. Ю. Піроцький // Молодий вчений. — 2014. — № 10(13)(2). — С. 124—126.
78. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації. Практичний посібник. Видання друге, доповнене Упорядник: С. В. Марущенко. Видавництво «Право», 2020. 98с.

79. Чуйко О., Голотенко А. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія». Київ, 2017. №1(6). С. 146–150.
80. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи / В. Шелюк // Соціально-політичний журнал «Перспективи». — О. : 2001. — № 3 (15). — С. 46–47

ДОДАТКИ

Додаток А

Джерела правової інформації та корисні ресурси на тему державних гарантій дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб:

Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII <https://bit.ly/3MA6DVP>

Закон України “Про безоплатну правову допомогу” від 02.06.2011 р. № 3460 -VI <https://bit.ly/39Fp0Kj>

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» <https://bit.ly/39J8uJC>

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми "єПідтримка"» <https://bit.ly/3MzvA3B>

Порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331 <https://bit.ly/3PxY5k5>

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» <https://bit.ly/3NpjLgG>

Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року № 333 (в редакції постанови КМУ від 29 квітня 2022 р. № 490) <https://bit.ly/3PqDUVg>

Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» <https://bit.ly/3Nl4ayu>

Перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 05.2022 р. затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25 квітня 2022 року N 75 (у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 14 травня 2022 року N 92) <https://bit.ly/3MvW7ik>

Наказ МОН від 28 березня 2022 року №274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» <https://bit.ly/39FoVpZ>

Лист МОН від 16.04.2022 р. №1/4202-22 “Щодо зарахування до 1-го класу закладів загальної середньої освіти” <https://bit.ly/3G5s9iF>

Освіта в умовах воєнного стану: інформаційний ресурс, відповіді на тематичні питання на сайті Освітнього Омбудсмена України Сергія Горбачова <https://bit.ly/3wGEeqm>

Довідник контактів організацій і установ, які надають допомогу в умовах воєнного стану <https://bit.ly/3wGqr3e>

Лікарі поруч: що треба знати про медпослуги для ВПО під час воєнного стану <https://bit.ly/3yO62M8>

Допомога від держави для ВПО: хто та як отримуватиме виплату з травня? <https://bit.ly/3wwVkqw>

ВПО можуть отримати міжнародну грошову допомогу. Які програми доступні? <https://bit.ly/3aescLp>

Роз’яснення для роботодавців: компенсація від держави за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб <https://bit.ly/3LAT1BI>

Оновлено актуальний перелік громад у зонах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні <https://bit.ly/3ltzX4w>

ВПО зможуть виправити дані у заявці про взяття на облік і отримати перерахунок допомоги <https://bit.ly/3Ns72tq>